

תנובות שדה

גליון תורני בענייני
מצוות בתלויות בארץ
וכשרות המזון

גליון 105 / כסלו - טבת תשע"ג

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת: המכון למצוות התלויות בארץ
הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

העורך:
הרב יוסף מאיר שטורן
meir.macon9@gmail.com

ניתן לשלוח מאמרים תורניים,
מחקריים, בתחומי עיסוקו של המכון,
או תגובות על הנכתב בגליונות השונים,
לכתובת המערכת, או לפקס, או לדואר
האלקטרוני

כתובת המערכת:
המכון למצוות התלויות בארץ
מושב בית עוזיאל
ד.ג. שמשון מיקוד 99794
טלפון: 08-9214829
פקס: 08-9207911
macon1@bezeqint.net

דמי מנוי לשנה: 54 ₪

תוכן הספר

דבר העורך כח הבחירה	5
מידע הלכתי – ירקות עלים, חרקים ושאריות חומרי הדברה הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א רב במ.א גזר ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ	8
גנוזות קונטרס 'חובת הארץ' על מצוות התלויות בארץ – פרקים ו, ז, ח מאת הגאון רבי נסים עזרא כ'צ'ורי זלה"ה	15
דינים ומנהגים לחנוכה – סדר הדלקת הנרות ואיסור הנאה מהם מו"ר הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א הראשון לציון והרב הראשי לישראל	22
אודות צמח הנותן פרי בתוך שנתו לעניין ערלה הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א רב במ.א גזר ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ	24
כלאי זרעים באילן הרה"ג רבי אליהו ראש שליט"א מרבני המכון	27
מדור בשבילי הכשרות - משגיח בבית מאפה שמפריש חלה כמה פעמים ביום, כיצד ינהג לעניין הברכה מאת עורך הגיליון	29
מחלקת המחקר הישומי – תבליני עלים מיובשים הרב דוד בן יוסף שליט"א לבורנט ראשי – מעבדת המכון	36
מדור שו"ת מקוון - שאלות שהופנו לרבני המכון הפרשת חלה מסופגניות * טיפול נכון בירקות עלים מהשוק למניעת חרקים	39

בסייעתא דשמיא

כח הבחירה

בימים אלו, מלא כל הארץ בחירות. איחודים, פילוגים, דילים, ספינים, בקיצור – בחירות. כל המשאבים הכספיים והאנושיים מגוייסים למטרה אחת – לליבו של הבוחר! – מניותיו של הבוחר נוסקות בימים אלו, ודעתו היא החשובה ביותר, כאשר על דעתו שלו מתמודדים כל ראשי השלטון והפוליטיקאים מקטון ועד גדול, טובי המוחות עמלים לנסות ולשכנע אותו – את הבוחר הנכבד – במי הוא יתן את אמונו, ועדת פרשנים מדופלמים מנסה לפענח ולנתח את הלך מחשבתו.

ביום שאחרי הבחירות – מניותיו של הבוחר מתרסקות. או, כמאמר הפתגם הידוע – לפני הבחירות הקירות מדברים אליך, אחרי הבחירות אתה מדבר אל הקירות...

ולמדנו מכאן מה גדול 'כח הבחירה'!

ולהבין, נקדים דבר מה מענייני ימי החנוכה הבעל"ט.

אם נתבונן, למעשה מה רצו היוונים? – "שלמות!" (בספרטה שלמות גופנית ובאתונה שלמות של חכמה). על האדם לשאוף לשלמות מקסימלית כלומר למיצוי כל הכוחות שלו, כלומר למצות כי בכך הוא ממצה את פוטנציאל החיים שלו.

מה היתה הבעיה שלהם עם עם ישראל? עם ישראל בונה את כל מהלך החיים שלו סביב השפעה משמים. "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". איש ואשה, זכו, שכינה ביניהם.

השתתת החיים על שפע משמים, מהוה לדעתם סתירה כביכול לאדם השלם. כי אם הוא מקבל את חיותו ממקור חיצוני, אזי הוא כעני החשוב כמת. על האדם לדאוג לעצמו ולקיים את עצמו לבד כדי להחשב האדם השלם.

לכך גזרו היוונים על השבת, "כי היא מקור הברכה". כתוב שאדם בשבת צריך לחוש כאילו עסקו מסודרים וחפציו עשויים. והטעם, כי השבת היא מקור הברכה, וממילא מה לו לחשוב כעת על חשבונותיו ועסקיו. וכן גזרו על המילה, שעניינה הסרת הערלה שחוצצת בין היהודי לקבלת השפעת הבורא. וכן גזרו על קידוש החודש, שהרי אין לך דבר יותר קבוע מן הזמן, ואילו לגבי קידוש החודש שאפילו את הזמן יש לקדש.

וזהו מה שאמרו לעם ישראל כתבו לכם כו' – אין לכם חלק באלקי ישראל. – היוונים לא בהכרח כפרו בבורא העולם, אלא טענו שהאדם השלם לא מקבל חיותו והשפעותו מגורמים שמיימים חיצוניים לו.

ביהדות לעומת זאת יש שילוב שבין השלמות האישית להשפעה האלוקית. יפת אלקים ליפת וישכון באהלי שם, יפיפותו של יפת באהלי שם. יופי – שלמות, אבל באהלי שם.

ומשמעות העניין, שהנה לאדם יש את כח העשייה. הוא זורע וקוצר וטוחן ואופה ואז יש לו לחם לאכול. כך רצון ה' אחר שאדם הראשון גורש מגן עדן – בזיעת אפיד תאכל לחם.

אם כי במבט שני, המעשה של האדם עצמו דומה לזבוב שדוחף את קטר הרכבת. הקב"ה הכל יכול ברא עולם כ"כ מופלא, כל הטבע של עולם החי והצומח והדומם שעל ידו מועילה הזריעה של האדם לייצר לחם, ואם כן הרי שעיקר העשייה היא של הקב"ה ואם כך, מה העניין להשאיר לאדם לעשות את הפעולה הקטנטונת שלו?

וביאור העניין נראה, שהנה כתוב בתורה "בצלם אלקים עשה ה' את האדם". מה זאת אומרת?

הנחש אומר לחוה שאם יאכלו מעץ הדעת "והייתם כאלקים יודעי טוב ורע". מה זה? אכן העניין הוא כך.

בזמנו אחר הפצצת הכור בעירק עמד ראה"מ דאז מר מנחם בגין בנאום הבחירות שלו ושיבח הטייסים וכו', אך סיים שהאחריות היתה שלו על כל המשתמע ועל כתיפיו עמדה האחריות לכל ההשלכות שעלולות היו להיגרם במקרה שלכישלון. בכך הוא בא להוכיח שיש לו כח מנהיגות.

מה הוא בעצם אומר? במה עוצמתו של ראש ממשלה או מנהיג מכל סוג שהוא? הרי מי שלוחם בשטח זה לא הוא אלא מיטב הלוחמים המאומנים שמחריפים נפשם בשדה הקרב.

כל זה נכון, אבל ההחלטה והבחירה מה לעשות ואידך לעשות היא בידיו, ולכן מה שיקרה כתוצאה מההחלטה שלו לטב או למוטב, יתייחס אליו וירשם על שמו. זאת אומרת שעוצמתו של המושל היא בכך שלהחלטה שלו יש השפעה מה ייעשה, למרות שמה שנעשה איננו נעשה על ידו בפועל. כלומר העובדה שלהחלטה ולבחירה שלו יש השפעה על מה שייעשה נותנת לו כח של משפיע. הוא משפיע לא רק על החיים של עצמו אלא על הקורות של מדינתו. דבר זה נכון לגבי ראש המדינה ונכון לגבי כל אחד ואחד שיש לו עמדת השפעה, אם זה מג"ד על גדודו, או מ"פ על פלוגתו וכיוצ"ב, כל אחד בעמדת הכח בה הוא נמצא.

אם נתבונן, הרי שבעיני המאמין במציאותו של הבו"ת, לכאורה לא שייך כזה דבר שהוא יעשה חטא כלומר מעשה כנגד רצונו, כי מאחר שהקב"ה הוא כל יכול והכל נעשה רק בסייעתא דשמיא, ברור לכאורה שהקב"ה לא יסייע ולא יסכים שמעשה שנעשה כנגד רצונו אכן יצלח. ולפי זה אם אדם הראשון היה רוצה לחטוא הוא לא היה יכול לעשות זאת.

זאת היתה מציאותו של אדם הראשון קודם החטא. מציאות שלא שייך בה עשייה כנגד רצונו ית'.

אחר שאכל אדם מעץ הדעת טוב ורע, נוצר מצב שניתן בידו הכוח לבחור מה לעשות ואף כביכול כנגד רצונו ית', ויתירה מכך, מאחר שכל דבר צריך סיוע והשפעה משמים, נמצא שכביכול הקב"ה מסייע למימוש בחירתו של האדם גם כשבחירתו היא כביכול כנגד רצונו ית'.

נמצא, שאמנם עיקר העשייה היא של הבו"ת, אולם לאדם יש אחריות מלאה על המעשה אשר נעשה!... לטב ולמוטב!... – זהו כח הבחירה!...

(דברים ל יט) הַעֲיִדְתִּי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמְּוֹת נִתְּתִי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבְחִירַת בְּחַיִּים לְמַעַן תִּבְחַרְהָ אֶתְּהָ וְזָרַעְדָּ: – הבחירה בחיים היא שלך, מי שפועל שיהיה לך חיים זה כמובן בורא העולם.

ויתירה מזאת כל זה במסגרת חוקי הטבע. אבל למעשה אם לאדם יש בחירה נכונה, יש לו סייעתא דשמיא שמעשהו יצלח אף מעבר לטבע. וזוהי שיא עוצמתו של האדם, כי בכך מתבטאת בשיא כח הבחירה האלוקית שניתנה בידיו.

ולאיך גיסא כבר נאמר, שהבא ליטהר מסייעין בידו ולהפך וכו'.

הדבר הזה התגלה במיוחד בנס חנוכה. רבים ביד מעטים, גיבורים ביד חלשים. למה? כי ברגע שהחשמונאים בחרו להילחם ביוונים ובמגמתם הם עשו את הצעד שלהם ומשמים סייעו בידם שלצעד שלהם תהיה השפעה והכרעה והצלחה אף כנגד הטבע. כיוצא בזה בנס פח השמן. הם הדליקו נר ליום אחד, כי זה מה שהיה להם, אבל זה היה מתוך החלטה ורצון לקיים את המצוות בשלימות ולכן זה הועיל לדליקת שמונה ימים. בכך הם לא רק ניצחו את היוונים פיזית. אלא גם מבחינה רעיונית. הם הוכיחו ששלימות האדם לא באה מתוך כוחותיו הגלויים בלבד בלא לקבל השפעה משמים. אלא אדרבה ואדרבה, עיקר עוצמתו ושלימותו של האדם היא בבחירה הנכונה והנחושה, שמכוחה הקב"ה משנה אפילו את סדרי הטבע עבור האדם.

כח הבחירה שניתן בידי האדם הוא גדול ורב עוצמה. על האדם, לנצל את הכח שבידו כדי להשתדל בחור תמיד בדבר הנכון. לאדם יש נסיונות ודילמות דבר יום ביומו. אם זה ביחסי החברה, אם זה ביחסי עבודה, אם זה בתוך המשפחה ביחס להורים. לעיתים לבחירה של האדם השפעה עצומה על הרבה אנשים ולאורך זמן. לעיתים מילה קטנה במקום מסוים השפעתה לטובה או לרעה אין סופית. זוהי עוצמתו של האדם, והאדם השלם הינו האדם שמשכיל לבחור מתוך הראש ולא מתוך הבטן.

מה שצריך זה מודעות. אם נהיה מודעים במהלך חיי היום יום שלנו לכח הבחירה שבידנו, לפתע נגלה כמה עוצמה נתונה בידיים שלנו. הבה נחשוב עוד טיפה כיצד ראוי לבחור כדי להשפיע השפעה טובה על העולם. ככל שהבחירה של האדם נכונה יותר השפעתו על העולם טובה יותר ובכך הוא בונה את השלמות שלו, ובכך הוא יוצק יותר ערך אמיתי לחיים שלו.

ככל שסולם הערכים של אדם בנוי וברור יותר, כך יקל עליו לנווט את עצמו לבחור בדבר הנכון. כי סולם הערכים שלו ישמש עבורו כפלס לבחירתו הטובה היא אסרעה.

אשר על כן, הצעד הראשון שעלינו לעשות כדי להפוך עצמנו לאנשים מושלמים יותר, הינו לבנות עבור עצמנו סולם ערכים ברור ככל שניתן.

אכן לעיתים הנסיון הוא גדול וקשה לאדם לבחור את הבחירה הנכונה אפילו לפי סולם הערכים שלו. אבל האדם השלם הוא זה שבוחר תמיד לפי סולם הערכים שלו ולא מתפתה לסטות ממנו.

כמו אותו רב שנתמנה לרב בעיר חשובה והזהירו אותו שפרנס העיירה הינו אדם תקיף במיוחד שאיננו חת אף לא מפני הרב. בשבת הראשונה הורה הפרנס לשנות מסדרי התפילה שלא כהלכה. במקום השתררה מבוכה, והכל נתנו עיניהם ברב לראות מה יעשה. הרב ללא מורא ובנחישות עלה לבימה וומחה בכל תוקף כנגד הפרנס התקיף. כעת הכל ציפו לתגובתו החריפה של הפרנס, אולם להפתעת הכל התקרב הלה לעברו של הרב עם חיוך רגוע ונינוח ולחץ את ידו של הרב בחמימות, באמרו, כעת אני יודע שאתה רב ראוי לקהילה שלנו, משום שאתה עומד על שלך ועושה תפקידך נאמנה ומקיים בעצמך לא תגורו מפני איש.

בברכת חנוכה שמח

העורך

ירקות עלים, חרקים ושאריות חומרי הדברה

הנה בשבועות האחרונים רבו הציטוטים בכלי התקשורת על פסק הלכתי שכתב מו"ר הראש"ל הגרש"מ עמאר שליט"א. ואת הכותרות והמסקנות, וכל שאר ירקות, בדו העיתונאים מלבם, כיון שלא אחד קרא את התשובה ומקורותיה, ואת מסקנת הדברים כדבעי. וכיון שמקורב ממש יכול אני להעיד על מסירות הרבה שבה נהג מו"ר שליט"א בכל עניני הכשרות, להפחית את החששות בעניני חרקים בכלל סוגי המזון כולל בירקות עלים, כאשר ניהל מערכה שלימה עם בעלי העסקים בעיר תל אביב יפו בעת כהונתו כרבה של העיר, וזכיתי לשמשו באותה עת, וראיתי כמה רבות טרח בענין זה. וביודעי קאמינא, שכל מה שטרח לכתוב באריכות יתירה להקל בכמה ענינים בתשובתו האחרונה המתפרסת על עשרות עמודים, לא באה חלילה מחיפוש הקולא, אלא אדרבה מחיפוש החומרא כיון שחשש ביותר לאותן שמועות על הסכנות הקיימות לפי דברי בעלי השמועות באותן ירקות.

הנה אמנם, לגופו של דין והלכה, אין חדש תחת השמש, וכפי שכתב מו"ר שליט"א בתשובתו כל דבריו מבוססים על לימודי זכות שהזכירם רבותינו הפוסקים. והגם שיש צדדים לכאן ולכאן [ראה באריכות בתשובתי בשו"ת שש משזר ח"א יו"ד סי' ה, בדין בריה היכא שניכרת גם לאחר שנמעכה. ובדין מתעסק ראה בארוכה בתשובתי לרש"ב גנוט שליט"א [גיליון תנובות שדה מס' 97, והגם שבמסקנתי כתבתי שקשה להשתמש עם הסברא הנז' ואפילו כלימוד זכות. מכל מקום הוספתי שבהחלט בצירופים לעיתים יש מקום להתיר וצירופים אלו נזכרו הם או יסודותיהם בשו"ע, עי"ש]. מכל מקום לית מאן דפליג שבצירופים יש ודאי מקום ללמד זכות להתיר באופנים מסוימים.

ולענ"ד, אין כל צורך לחפש הרבה היתרים וצירופים, כיון שלית מאן דפליג שירקות עלים אפילו רגילים אם ינקו אותם ויבדקו אותם כמו שצריך, שאין בדבר איסור כלל לאחר הבדיקה והניקוי, ואין כלל צורך בהיתרים, והרי על כך טרחנו לכתוב 4 כרכים של "תולעת שני" כדי שידעו אנשים את הנגיעות ואת אופן הבדיקה, ובוודאי שלאחר שעשו הכל כנצרך המוצר מותר גמור הוא, ואין צריך כלל להיתרים נוספים. וכל המעלה שעשו בירקות מגידול מיוחד ללא תולעים הוא שלא תהיה חובת בדיקה, כלומר להוציא את הירק מחזקת נגוע, הגם שעל הצרכן להשלים בביתו את הניקוי ויבואר לקמן. והרי הגם שזכינו בארץ

ישראל לירקות מגידול מיוחד, עדיין ברוב העולם שאינן מצויים ירקות אלו משתמשים מגידול רגיל לאחר נקיון, ואין בזה כל חדש וכל חידוש.

אלא שהחשיבות המרובה היא לידע את אופן הניקוי של הירקות הרגילים ואינם דומים אלו לאלו, כיון שבודאי כאשר יודעים את אופן הנגיעות ואת אופן הניקוי יש להקפיד לעשותו כנדרש, ובוודאי שככלל לחשוב כי שטיפה רגילה היא יעילה אין זה נכון, הנה מה גדול ממה שבימים אלו המכון מפרסם את הממצאים של עלים מיובשים בתנור, שאם בעבר הייתה הקפדה על כניסה של שכבה אחת מפוזרת לתוך התנור, היום משום מה חזרו לשכבות מרובות, והתוצאה היא שכמעט בדיקה אחת לא נמצאה נקייה מחרקי שדה שלימים ולא מפוחמים שדין בריה לא בטל מהם. ועוד כדוגמא אציי, את המחקר הגדול מאד שהמכון בימים אלו עומד לסיים את חלקיו הראשונים, והוא ריכוז של תוצאות בדיקה מארבע השנים אחרונות של אלפי מוצרים שנבדקו במעבדה בווריאציות שונות, ובינתיים אוכל לציין מבדיקות של כרוב כבוש, שזה אומר כרוב שנרכש משטחים פתוחים, ועבר שטיפות טובות, ונכבש במלח, ונשלח מכל חבית בדיקה בגודל קופסת שימורים של 200 גר' בדיקות למכון, ולהלן חלק מהתוצאות.

בשנת 2010 נבדקו 29 קופסאות של כרוב כבוש במשקל ממוצע של 425 גר' - התוצאות:

- א. 1 תריפס. הגם שבשטח היו תריפסים מלכתחילה שמקורו בשטח פתוח, מכל מקום אושר הכרוב לשטיפה, כיון שאנו יודעים כי השטיפה במכונות של הכרוב יעילות להסרת התריפסים, ועל כן אושר הכרוב לעיבוד.
- ב. 32 אקריות שקופות.
- ג. 2 כנימת עלה [שאיננו מצוי בכרוב בדרך כלל].
- ד. 1 עכבישון.
- ה. 1 זבובון [שכנראה חדר בזמן העיבוד]
- ו. כלומר מתברר כי הגם שהשטיפה יעילה, מכל מקום היא איננה יעילה לחרקים שלא יורדים בשטיפה [כגון אקריות או כנימות עלה], למרות שמדובר בשטיפה עם חומר סטרילי ועם ג'קווי ועוד.

בשנת 2011 נבדקו 91 קופסאות של כרוב כבוש במשקל בין 200 גר' עד 1 ק"ג - התוצאות:

- א. 4 תריפסים שנותרו, לאחר כל השטיפות במכונות [מתוכם 3 בקופסא אחת, שזה נראה יותר כתקלה מקומית]. יש לציין כי התריפסים היו מלכתחילה בכרוב שמקורו בשטח פתוח, ומכל מקום אושר הכרוב לשטיפה, כיון שאנו יודעים כי השטיפה במכונות של הכרוב יעילות להסרת התריפסים, ועל כן אושר הכרוב לעיבוד.
- ב. 85 אקריות שקופות.
- ג. 1 כנימת עלה [שאיננו מצוי בכרוב בדרך כלל].

ד. כלומר מתברר כי הגם שהשטיפה יעילה, מכל מקום היא איננה יעילה לחרקים שלא יורדים בשטיפה [כגון אקריות או כנימות עלה], למרות שמדובר בשטיפה עם חומר סטרילי ועם ג'קווי ועוד.

כלומר הערך של שטיפה וניקוי עם חומר סטרילי יעיל, כמות שהוא, רק לחרקים שיכולים לרדת בשטיפה, ולא לחרקים שאינם יורדים בשטיפה אלא יש צורך בתוספת שפשוף באמצעות ספוג וכיו"ב.

ואם יש צורך לסכם באופן כללי, על החרקים בירקות עלים ועל אופן ניקיונם, ניתן לסכם כדלקמן:

מגוון החרקים המצויים בצומח הוא רחב ביותר, כאשר חלקם כהים יותר וניתנים לזיהוי בקלות, וחלקם בהיר יותר וקשה יותר לזיהוי. כמו"כ יש חרקים גדולים יותר ויש זעירים, אם כי כל החרקים הנמצאים בירקות עלים [ובכלל בצומח] ניכרים לעין ללא כל צורך באמצעי זיהוי כלשהם. יש חרקים המהלכים על גבי הצמח ובשטיפה הם יורדים [כגון, הזבובים, התריפסים הבוגרים, עכבישים ועוד]. ויש חרקים בנתפסים בעלה ובשטיפה בלבד אינם יורדים [כגון, כנימות עלה, אקריות ועוד]. ויש חרקים שאינם יורדים כלל כיוון שהם נכנסים תחת מעטה של השכבה העליונה של העלה [מינהרן העורקים, זבוב המנהרות].

מאידך מגוון סוגי הצמחים הפונדקאים גם הוא רחב ביותר, יש שהם רק עלים ישרים, וכך בקלות הוא ניתן לשטיפה או לטיפול בקלות יתר [כגון עלי חסה ערבית, עלי הסלק עלים]. ויש שהעלים מסולסלים ובעלי מקומות מסתור [כגון, כרוב, חסה מסולסלת, ועוד]. ויש שיש להם מקומות מחבוא בחלק מהצמח [כגון ה"כיסים" בקצה הגבעולים של תבליני עלים, שמיר, כוסברה ועוד]. ויש עלים המורכבים מפרחים קטנים ושם החרקים נחבים [כגון כרובית, ברוקולי ועוד], ואין כל דרך להסירם אלא בפירוק כל הפרחים לבודדים ממש, ואז באמצעות שטיפה להסיר את החרקים.

ומכאן שאין נוהל אחיד לשטיפת ירקות עלים, ואופן הניקוי והשטיפה שונה מירק אחד למשנהו, וממליץ אני בחום למי שכבר נזקק להשתמש בירקות עלים רגילים, כגון שאין במקומו, ירקות עלים שהם בחזקת נקיים וכיו"ב, שילמד היטב את אופן הנגיעות בכל ירק, ומכאן גם ילמד את אופן הניקוי והבדיקה. [לצורך כך יכול הוא להשתמש בספרי "תולעת שני" ד כרכים, העוסקים באופני הנגיעות בכלל מצרכי המזון, טרי ומעובד, ירקות ופירות, דגנים וקטניות, דגים וצמחי ים, וכך יוכל ביתר קלות, לדעת לעשות את אשר נצרך].

ככלל ירקות עלים שאני זקוק לטפל רק בעלים ישרים ללא מקומות מחבוא: יש להפריד את העלים מהקלח, לנקותם מכל לכלוך בולט לעין, להשרות כמות מועטה של עלים במים עם חומר השריה [סטריילי טבע או מי אמה בריכוז כשל שטיפת כלים] – למשך כ-5 דקות, לקחת כל עלה בנפרד ולשפשפו באמצעות ספוג רך יחד עם החומר ניקוי מכל צדדי העלה, תוך הקפדה על מקומות הקפלים. לאחר מיכן יש לשטוף כל עלה תחת ברז מים חזק. להתבונן כנגד מקור אור שלא נותרו חרקים, ובעלים שיש חשש גם למינהרן העורקים, כגון חסה, בצל ירוק, סלרי, על סלק ועוד, יש להתבונן גם שאין מחילות שנוצרו ע"י הזחל של זבוב המנהרות. [במידה ונמצאו מחילות יש להסיר את כל המקום הנגוע]. לאחר מיכן מותר להשתמש בעלים ואין צורך בבדיקה נוספת.

בירקות עלים שיש להם מקומות מחבוא, יש לפתוח את המקום ולבצע שטיפה, ניקוי, ובדיקה ויזואלית. כגון בצל ירוק, במקום החיבור של הירוק והלבן, את העלים הירוקים

לחצות לשניים. בברוקולי וכרובית יש לפרור את כל הפרחים לבודדים עד האחרון שבהם. [הקלח של 2 ירקות אלו די לשוטפו וכמבואר לעיל].

בתבליני עלים, כגון כוסברה, פטרוזיליה, שמיר ודומיהם, הנגיעות גבוהה מאד, ובמגוון גדול של חרקים, וכולל של זבוב המנהרות על העלים, ובנוסף קיימת נגיעות גם בגבעולים ובפרט במקומות החיבור. ועל כן אופן הבדיקה והניקוי איננה קלה. המעוניין להשתמש דוקא בעלים כמות שהם, עליו לקחת כמות מועטה של גבעולים ולהשרות אותם במים עם חומר השריה למשך כ-5 דקות, לקחת מספר בודד של גבעולים ולשפשפם באמצעות ספוג רך טבול בחומר, לשוטפם היטב תחת זרם מים חזק. ולאחר מיכן לקחת כל עלה ולהתבונן מול מקור אור, לראות שלא נותרו חרקים ושאינן סימנים של מנהרות על גבי העלים שנוצרו על ידי הזחל של זבוב המנהרות. במידה ונמצא עלה נגוע יש להסירו. לאחר מיכן יש להפריד את העלים מהגבעולים ולהשתמש בעלים הבדוקים בלבד. כיון שבדיקה זו קשה ביותר על כן מומלץ להשתמש בדרכים אחרות הנזכרות לקמן:

- א. להשתמש בתמצית של תבליני העלים. כלומר לאחר שטיפה היטב של העלים במים. לבשלם כמות שהם עם מים, להעביר את התבשיל סינון היטב במסננת דקה עם צמר גפן. ולהשתמש במי התמצית המסוננים.
- ב. כמו כן אפשר לאחר שטיפה טובה, לעטפם בתוך בד ולקשרו היטב, ולהכניס בתוך התבשיל עם הבד.
- ג. כמו כן אפשר לאחר שטיפה ראויה כמבואר לעיל, לטחנם דק מאד בבלנדר, ולהשתמש עם חומר טחון.

חשוב לציין, כי גם ירקות מגידול מיוחד, שנעשים בו מאמצים גדולים, שהמוצר יהיה בחזקת נקי, עדיין א"א לנקותו לחלוטין, וחובה על הצרכן בביתו, להשלים את הניקוי. אמנם אין צורך בבדיקה ויזואלית, ואין צורך בבדיקה ממול מקור אור, אולם יש צורך לבצע שטיפה באמצעות השרייה בחומר השרייה, ולשטוף היטב תחת ברז מים.

והנה לא נזקקתי לכתוב את כל האמור, רק משום שכאשר בתקשורת רצו אצו, לומר שיש להעדיף ירקות עלים רגילים ולשטוף אותם ובזה בא הדבר על מקומו, ראיתי לנכון לציין, שבוודאי הדבר אפשרי מבחינה טכנית רק שיש להקפיד היטב על תהליך הניקוי.

אולם כל מי שעייך בתשובתו הארוכה של מו"ר הגר"ש עמאר שליט"א, אחרי שראה את כל לימודי הזכות על הירקות עלים הרגילים, שוב בסוף דבריו חזר להתייחס לירקות מגידול מיוחד, וז"ל שם: "העולה מן הענין, שיש חומרים מסוכנים שמשתמשים בהם בדרך כלל, להדברת החרקים מן הירקות, ולטענת מומחים (כמ"ש לעיל, וכן שמעתי עוד מאחרים שמועות חזקות ולא פוסקות), הרי שבירקות המפוקחים מפני החרקים, משתמשים בכמויות יותר גדולות שיש בהם סכנה מוחשית לבריאותם של אוכלי ירקות אלו. מאידך המגדלים עצמם והסוחרים וכן כמה רבנים חשובים, שמסוככים עליהם בהשגחה כשרותית רחבה, מכחישים טענות אלו בתוקף גדול מאד. ולמעשה על בעלי הירקות וכל המתעסקים בהם, מוטלת חובת ההוכחה להוכיח בבירור גמור את צדקת טענתם, ואין שום הצדקה בעולם שאנשים שנוהרים מאיסור תולעים וחרקים, שהוא איסור חמור ומרובה מאד, ומשלמים על זה במיטב כסף, וגם מיעוטי יכולת מקמצים מעיסתם וחוסכים מאכל מפייהם ומפי עולליהם, כדי להנצל מאיסורים חמורים, ויפלו בסכנות שהם חמורות יותר מן האיסורים, ואפילו אם תמצוי לומר שעדיין לא הוכח הדבר לגמרי, לחוש מיהא בעי, ובזה

אין מחלוקת, וספק חמור זה לא יוסר בדברים וצעקות אלא בבדיקות מוסמכות ומוכחות, ע"י מעבדות חיצוניות, שאין להם שום קשר עמם [ודאי שכוונת מו"ר שליט"א אל הסוחרים והמגדלים, שלהם יש אינטרס ולא לרבנים המסוככים עליהם. ש.ז.ר.], ושאינן שום ספק במיומנותם ובנאמנותם". עכ"ד.

הנה ביודעי קאמינא, שהחברות הגדולות שאצלם נמצאים רוב הדונמים של הגידול המיוחד הזה בארץ, הם נמצאות תחת בדיקות מוקפדות מידי שבוע של אחת משלשת המעבדות המוסמכות לענין זה מטעם משרד הבריאות, כך שרוב הדונמים בארץ תחת פיקוח. ואמנם יש חברות שאינן מקפידות על זה, ובוודאי שעל כדוגמתן פסק מו"ר שליט"א שאין להשתמש בתוצרתם כיון שחמירא סכנתא מאיסורא. [ואמנם המומחה שאת מכתבו פירסמו לציבור, נקט חברה אחת, ולצער בתאריך מכתבו של מומחה זה, הוא כבר איננו עובד במעבדה הבודקת כבר מזה כשנה ויותר, ואיננו יודע את המציאות, ופלא שלא ציין בדבריו שחוץ מהמעבדה שבה הוא עבד, יש עוד שתי מעבדות מוסמכות, והוא לא טרח לבדוק אם יש חברות שנבדקות אצלן].

וחושבני שכאן יש מקום להבהיר מעט מאופן הגידול המיוחד ללא חרקים, כיון שהרושם שהתקבל בציבור שהדרך היחידה להגיע לנקיון מחרקים זה באמצעות חומרי הדברה, והדבר לא היה נכון מעולם ולא נכון גם כעת, ודי לי להזכיר חברה מסוימת המגדלת נבטוטים ונבטים במבנים סגורים, ללא כל חומרי הדברה, ולאחר מאמץ של שלשה חודשים הצלחנו להוציא את המוצר נקי מחרקים וללא חומרי הדברה כלל [להוציא חומר אחד שהוא טבעי העשוי משמנים אתרים של כמה סוגי פירות, והוא פותח ע"י חברה בשיתוף המכון כדי להפחית ככל האפשר בחומרי הדברה כימיים].

הנה הורתו של הרעיון בגידול ללא חרקים, הגיע כתוספת לגידול הרגיל, כלומר לא לשנות את אופן הגידול אלא את צורת הגידול, כאשר הגידול המיוחד גדל בתוככי מבנים בעלי רשתות אטומות לרוב החרקים [צפיפות של 50 מאש], דלתות כפולות, שלא יחדרו חרקים בזמן הכניסה. סניטיציה מוחלטת בתוך החממה ובסביבתה, כלומר ללא כל עשבייה מכל סוג המשמשת פונדקאית לחרקים, הן בתוך החממה והן ב 2 המטרים הקרובים לחממה. דבקיות התלויות בתוך החממה לניטור החרקים. ריסוס הרשתות [ולא הירקות עליהם] כדי להרחיק מעופפים ושוכני קרקע שרוצים לחדור מבעד לרשת. פעולה זו לכשנעשית כדבעי מרחיקה את רוב החרקים, שמקורם על פי הרוב המוחלט מבחוץ לחממה, ולא מתוך האדמה או מהדשן כפי שהיו פעם כאלו שחשבו כך. אלא שהפעולה לא תהיה מושלמת כיון שאחרי הכל החרקים מגלים עמידות, ולעיתים חודרים למרות הכל, ולכן בהשלמת ריסוסים המותרים על פי החוק, עד הזמן המותר בהתאם לכל ירק ובהתאם לכל חומר הדברה, אנו משלימים את התוצאה לתוצרת שהיא בחזקה נקייה מחרקים.

עבודתם הקשה של המשגיחים בחברות הרציניות, היא רק סביב המבנים, אטימות הרשתות הנפתחות כל העת מחמת רוחות וכיו"ב, סניטיציה, ועוד. ואמנם כאשר מתגלית תקלה, יש שתי דרכים לטיפול, האחת, לטפל בגורם שממנו הגיע הבעיה, או להתעלם ממנו ולרסס ככל האפשר כי החשוב היא התוצאה של ירק נקי, ומכאן ההבדל בין חברה שעומדת תחת פיקוח ויש לבעל העסק אחריות למעשיו, לבין חברה שמזלזלת, ומכאן יכולות להיות תוצאות חמורות.

חשוב להדגיש כי מכיר אני מכלי ראשון כמה וכמה חברות, חלקן בכשרות שלנו וחלקן לא, שמשקיעות כל העת במציאת פתרונות חליפיים לחומרי הדברה ואפילו אותם המותרים, כדי להפחית בדבר ככל האפשר, ועל כן לכורכן כאחד את כל החברות אי אפשר. ויפה עשתה הרבנות שביקשה מכל החברות להמציא לה אישורי מעבדות שהן מאושרות על שאריות חומרי הדברה.

ועוד ראוי ונכון, לציין כי חקלאות בשטח פתוח, איננה מתכונת לגידול ללא ריסוסים, כיון שהדבר איננו אפשרי כלל, גם מפני שיש חרקים המונעים התפתחות הצמח כלל, וגם מפני שיש חרקים הפוגמים בעלים עצמם באכילתם או במציצתם את העלים, ומעבר לנזק של המשקל, יש בעייה בשיווק אסתטי של המוצר, ולכן הכמות שהמגדלים בשטחים פתוחים מרססים איננה נופלת מגידול מיוחד, ולעיתים ההיפך הוא הנכון, כיון שבמבנים יש רשתות המונעות מחרקים רבים לחדור, מה שאין כן בשטח פתוח. [ומכאן שדברי הגאון הגדול רבי ציון בוארון שליט"א, שכתב במכתבו בהתייחס לדברי שכתבתי בתשובות שדה בגליון 103, וכתב בזה": "לאחר שקראתי דבריהם נוכחתי שדבריהם חסרי בסיס, והיפך האמת, אחר המחילה. לפי שבודאי הגמור שאותו חקלאי שאינו נתון לפיקוח מסתפק הוא בכמות המותרת ואינו מוסיף עליה ואולי אף פוחת ממנה, לפי שאין מי שיבדוק אצלו את ענין התולעים ולמה שיוסיף בטורח ובהוצאה. ומשא"כ אלה החקלאים הנתונים להשגחה קפדנית, שבאם המצא ימצא אפילו בחלק מזערי של הירקות אפילו תולעים או חרקים מעטים הרי שכל סחורתו של אותו יום ואותו שבוע תיפסל ויהיה לו נזק והפסד רב מזה, ובודאי שאצל אותו חקלאי קיים החשש הגדול שהוא ירסס מעיקרא בכמות גדולה יותר ובלבד שסחורתו תהיה נקיה מתולעים ומבלי לשים לב לנזק הבריאותי הנגרם עי"כ לציבור ואשר לדעת מומחים רבים וטובים הדבר הוא בגדר סכנה מוחשית וכן"ל". עכ"ל. אמנם כבר מבואר בדברינו לעיל, שבלא ריסוסים, א"א לגדל ירקות עלים וק"ו בשטח פתוח שחייב לרסס הרבה, וגם בתוך תהליך הגידול, החקלאי מרסס על פי המרשם שיש לו כל העת, לבל יפגעו בו החרקים, שאמנם לא המשגיחים יפסלו את השטח שלו, אלא הצרכנים ויחידת הביקורת שבכל מקום. וכב' הרב שליט"א לא התייחס לכך שהמבנים הם המפחיתים ביותר את כמות החרקים וכפי שכתבנו לעיל.

והנה אנו לא הסתפקנו להניח הנחות יסוד אלו מסברא בלבד, אלא מידיעה ברורה כיון שבידינו לאורך שנים תוצאות בדיקות מעבדה על שאריות חומרי הדברה הן בשטחים פתוחים והן במבנים, ואף בחודש האחרון שלחנו בדיקות של ירקות עלים משטח פתוח אל מעבדה המוסמכת ע"י משרד החקלאות וכל הבדיקות להוציא אחת נמצאו נגועים בשאריות חומרי הדברה בכמות של פי 10 ויותר מהמותר בחוק. ולצערי הרב כלל לימדונו חז"ל מילתא דעבידא לאיגלווי לא משקרי אינשי, וכמה ברור לכל אחד, שירקות עלים שיש עליהם זיהוי ברור של המגדל שמו וכתובתו, והוא יודע שבכל רגע ועת יש פשיטות של משרד הבריאות לקחת תוצרת מן השווקים לבדיקה של שאריות חומרי הדברה, וכמה הוא צריך להיזהר שלא ייתפס בדבר האסור, ובודאי שהוא נזהר הרבה יותר מן החקלאים המשווקים תוצרת פתוחה שלעולם אין כל אפשרות להגיע אל המגדל, כדי לבדוק, או להתריע או לקונסו. ועוד אזכיר מבדיקות שנעשו בתשע"א ברבנות הראשית לישראל כאשר שלחו תוצרת של 22 חברות לבדיקות במעבדה המאושרת ע"י משרד הבריאות, ורק בשלש מתוכן כשבכל אחד רק בפריט אחר נמצאה שאריות חומרי הדברה מעל המותר.

כלומר, רואים אנו במציאות שאין זה נכון לומר מסברא שכולם מרססים מעיקרא בכמות גדולה יותר. ודי בזה].

ולכן לענ"ד אין לגונן ולסוכך על ירקות העלים מגידול רגיל לענין שאריות חומרי הדברה, אלא יש לנהוג כמסקנתו הכתובה של מו"ר שליט"א שיש לבודד את החברות המאשרות את תוצרתן באמצעות המעבדות המוסמכות של משרד הבריאות, ובכך יבוא כל העניין לתיקונו.

ובסיום דברי, אני רוצה להזכיר את בקשתי בישיבות ועדת העלים שע"י ברה"ר לישראל, בהן השתתפתי, כי כל החברות ישמיטו את המילים "נקי מחרקים" ויכתבו "בחזקת נקי מחרקים", זאת ועוד שיהיו מחויבים כולם לכתוב הוראות שטיפה מחייבות עם מי סבון וכו', ולא רק כהוראות למהדרין, וזאת מהטעם של כל דברינו דלעיל, שכדי להגיע לניקיון מוחלט חייבים אנו לרסס בחומרי הדברה ללא הבחנה ועד הימים האחרונים, ולא כך המציאות, אלא שאנו מחויבים על חרקים שאינן יורדים כלל בשטיפה, אמנם חרקים שיוורדים בשטיפה יתכן ויישארו בודדים, ועל כן בשטיפה המצויינת על גבי השקית תושלם המלאכה, וכמדומני שרוב ככל החברות שינו את הדברים כפי שהוסכם שם.

והי"ת יצילנו מן הסכנה ומן העבירה, ושניהם יורחקו ממחנה ישראל העומדים על טהרת וכשרות השולחן.

בייקרא דאורייתא

שניאור ז. רווח

קונטרס "חובת הארץ" על מצוות התלויות בארץ

תמצית דיני מצוות הארץ ודינים הנהוגים בהתיישבות*
מאת הגאון רבי נסים עזרא כ"צורי זלה"ה
מגדולי רבני בבל בדור האחרון

סימן ו - סדר שני לטבל ודאי

מי שקשה לו לעשות כסדר הראשון מסבות שונות, סדרנו לו סדר שני כדי להקל מעליו. בתחלה קודם כל דבר ילוה ללוי או לכהן¹ איזה סכום מעות שירצה בו הלוי ומתנה עמו שכל מעשר ראשון שאוציא בחודש פלוני (או ב' חודשים או יותר כפי תנאו) אטול לעצמי במעות שנתתי לך² (בשנת מעשר עני גם עם העני יעשה כן)³. ובכל פעם שיש לו פירות של טבל ודאי יכין איש אחד (ואם א"א באחר יכין את אשתו או אחד מבניו ובנותיו הגדולים ולא קטנים⁴) והוא יפריש תרומות ומעשרות כסדר הדמאי כדלעיל ויברך ג"כ, ואח"כ יאמר למי שהכין:

* בגליון זה אנו ממשיכים להביא פרקים מספר חובת הארץ אחר עבודת ההדרה בתוספת ביאורים והערות מאת הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א יו"ר המכון.

¹ ראה בסימן הקודם בהערה 17.

² בחובת הארץ שבמעשה נסים הוסיפו כאן: "דהיינו שיחלק את המעות שנתן לו על הזמן שהתנה עמו".

³ במשנה בגיטין (דף ל.), "המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש עליהן מחלקן". ופרש"י, "המלוה הזה כשיפריש תרומותיו ימכור התרומה ויעבד הדמים לעצמו בפרעון החוב זה בשביל הכהן וכן המעשר ראשון בשביל לוי ומעשר עני בשביל עני. והמעשרות יעבד ויאכל אלא שמפריש מעשר מן המעשר לכהן שהן מותרין לזרים מכיון שאין כאן גזל מתנות שכבר נתן דמיהם לכהן זה ובשעת ההלוואה פסק להם דמים. ושם בגמרא אי' דפוסק עמהן כשער הזול. ופרש"י, "שאם יזולו חיתין בשעת הפרשת תרומות אקבלם באותו השער של שעת הפרשה". וכן פסק הרמב"ם (מעשר פ"ז הל' ה-ז). ועי' באריכות בספר קצירת השדה (פ' יג דין י ופ' טו מדין כח ואילך) פרטים חשובים בענין הלוואה זו. ושם (בעמ' סב ובעמ' צ) מובאת דוגמא לחוזה הלוואה למעשר ראשון וחוזה הלוואה למעשר עני. [ובפט"ו הערה 85 הבאתי מדברי רבינו הכתובים כאן].

⁴ מש"כ רבינו, ולא קטנים, היינו מבניו הסמוכים על שולחנו, אולם קטן שאיננו בנו, קיי"ל שבדרבנן זוכה הוא לאחרים, ואם כן תרו"מ בזה"ז שהם מדרבנן, יכול קטן שאיננו בנו לזכות עבור אחרים. וראה באריכות גדולה את המו"מ שכתבתי בדין זה בשו"ת חלקת

זכה בחלק מעשר ראשון זה שהוא בצפונם של הפירות בשביל פלוני בן פלוני הלוי (ובשנת מעשר עני יאמר לו: זוכה ג"כ בחלק מעשר עני שהוא בדרומם של הפירות לעני פלוני).

ואיש הזה יקח הכלי (שיש בה הפירות) ויגביהו ג'⁵ טפחים, [הערת המחבר מתוך הספר: ואם יש לו פירות הרבה ולא יכול להגביהם, יקח קצת פירות מצפונם דלפי ההשערה יש בה יותר ממעשר ראשון ויגביהם ויכוין בהגבתו שזוכה בחלק מעשר ראשון שבפירות הזה בשביל הלוי (וכן לעני)]. וכה יאמר בהגבתו:

אני זוכה בחלק מעשר ראשון זה שהוא בצפונם של הפירות בשביל פלוני בן פלוני הלוי (ובמעשר עני יאמר: זוכה ג"כ בחלק מעשר עני שהוא בדרומם של הפירות בשביל עני פלוני) ובזה זכה הלוי במעשר ראשון (והעני במעשרו) ובעל הפירות יטול לעצמו בשביל המעות שנתן ללוי (או לעני).

סימן ז - סדר שלישי לטבל ודאי⁶

כתבנו לעיל בסדר שני שצריך לזכות ללוי ע"י אחר. ואם גם זה קשה עליו לטרוח בכל פעם לעשות זכייה ע"י אחר סדרנו לו סדר שלישי כדי להקל עוד מעליו. ולא יתן קודם מעות ללוי אלא בזמן שיש לו פירות יעשה כסדר דמאי ויזכה המעשר ע"י אחר.⁷

ואח"כ יאמר ללוי יש אצלי מעשר ראשון שהפרשתי אותו, דרך משל מקילו אחד עגבניות וירצה אותו במעות⁸ וכסדר זה יעשה פעם שניה ושלישית וכיון שהיה רגיל לוי הזה ליטול

השדה [ח"ב, תרו"מ מסי' לט ואילך] עם הרבנים הגאונים הגרש"מ עמאר שליט"א, הגר"ש שלוש שליט"א והגר"י אריאל שליט"א.

⁵ יש להעיר לכאורה על דברי רבינו דהא בחו"מ (סי' קצח ס"ב) הביא מרן השו"ע מחלוקת בענין הגבהה, דיי"א שצריך להגביה ג' טפחים ויי"א דסגי בהגבהת טפח, וכידוע דהלכה כיש בתרא. ועוד שבדברים שהם מדרבנן פסק מרן השו"ע להדיא שדי בהגבהת טפח אחד, וכמו שפסק מרן באו"ח סס"ו לענין שיתופי מבואות. וראה בס' קצירת השדה (פ' טו דין מ) שכתבתי שבשעת הצורך יכול להגביה טפח אחד בלבד, וכ"כ בשו"ת חלקת השדה (ח"ב, תרו"מ סי' לח בריש הסימן בד"ה והנה אותו), ועיי"ש עוד כמה פרטים בענין ההגבהה.

6 בסדר זה חידש רבינו דרך שלא יצטרך להקנות ללוי כל פעם שמפריש פירותיו אלא יקנה לו ג' פעמים הראשונות בלבד ובפעמים הבאות ממילא נקנה המעשר ראשון ללוי מדין מכרי לזויה וה"ה בכל זה לענין מעשר עני.

7 לכאורה צריך ביאור מה שהזכיר כאן רבינו שלא יתן קודם מעות ללוי וכו' וכן בהמשך כתב רבינו דאחר ג' פעמים ילדה ללוי הזוה מעות וכו', ע"ש. שלכאורה פשוט שיכול גם לאחר שביצע את ההלוואה ללוי, לקיים בפועל את הנתינה ישירות ללוי או לעני, או באמצעות זיכוי ע"י אחר, ולאחר ג"פ שמיסחים את דעתם שאר הלויים, נהיה לוי זה "מכירי לזויה", ואין צריך להקנות לו בקנינים נוספים, ודי באמירתו של המפריש, דממילא זכה הלוי. וצ"ע. וראה עוד בסוף הסימן שכתב רבינו שיכול בוודאי גם לתת ללוי ג"פ את גוף הפירות, ולא דווקא בזיכוי ע"י אחר.

8 הנה לפי מה שכתב רבינו שלא הלווה לו מראש מעות, אם כן המעות שנתן לו לאחר ההפרשה, הם בחשש של "הן ולא דמיהן" שי"א שאינו מועיל [דעת המהר"י קורקוס בתשובה והב"ד הרדב"ז בשו"ת ח"א סי' שמ, וכן דעת הפר"ח ועוד]. ויי"א אומרים שמועיל בדיעבד ורק בשויין [עיי' היטב בדברי המחנ"א הל' זכייה סי' ט, ודלא כמש"כ בהג' יד אפרים על השו"ע בסי' סא סעי' י] ויש שהקלו ביותר מזה [ראה בדברי הרדב"ז

ממנו המעשר שלשה פעמים ובעל הפירות ג"כ היה רגיל שלא ליתן המעשר רק כלוי הזה
אין צריך עוד זכיה דממילא זכה הלוי⁹.

ולכן אחר ג' פעמים ילוח כלוי הזה מעות על המעשר של חודש או יותר וכמ"ש לעיל בסדר
ב' והוא יטול המעשר לעצמו בשביל המעות שנתן כלוי.

או אם ירצה יעשה ההפרשה ג' פעמים על ידי משקל ויתן פירות המעשר כלוי וכמו שכתבנו
בסדר א' ואחר כך ילוח כלוי ויעשה כסדר הנ"ל.

סימן ח - קיצור דיני ערלה

א. כל אילן המוציא פירות תוך שלש שנים לנטיעתו, אסורים הפירות והגרעינים והקליפות
באכילה ובהנאה וצריך לשרפם ואפילו נשארו הפירות באילן לאחר שלש שנים גם כן דין
ערלה עליהם¹⁰.

שם ובשו"ת הלק"ט למהר"י חאגיז ח"ב סי' קע], וכבר כתב הכף החיים בסי' סא אות נג,
לגבי מתנו"ב [וה"ה במעשר ראשון או ענין], שאם יש כהן [וה"ה לוי או ענין] חובה ליתן לו
המתנות עצמם, ומה שנוהגים לשום בדמים ולתת לו את הדמים המנהג הזה משובש.
ועי' מה שהאריך בזה מו"ר הג"ר שמ"ע בשו"ת כרם שלמה ח"א תרו"מ סי' ז. ולכן אם
הלווה לו מראש, ומזכה ע"י אחר, נחשב שנתן לו את הפירות ולא דמיהן, אלא בסיכום
עם הכהן מראש יש בזה נכחי הלוואה, אך אם לא סיכום עמו מראש, לתת לו מעות אח"כ,
לכאורה אין זה ראוי ואין זה לכתחילה. אמנם כמבואר בדברי רבינו לעיל, שהוא מזכה לו
ע"י אחר, כלומר אמנם אינו נותן לו כעת, אך אם מזכה לו את כל המעשר ראשון [וה"ה
ענין], ואח"כ יתן יקח לעצמו את הפירות, ולאחר מיכן יתן כלוי את המעות בשווים, נראה
שגם בהכי נחשב "הן ולא דמיהן" ואין חייב לתת דווקא הלוואה מראש. וכל זה אם הלוי
או העני מסכים לקבל את המעות, כי אם רוצה דווקא את הפירות, אז עליו לתת לו את
הפירות. וזה שכתב רבינו כאן "ויירצה אותו במעות", כלומר שיהיה ריצוי כלוי לקבל
דמים ולא דווקא את הפירות עצמן. ושוב בס"ד ראיתי שב"כ מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א
בתשובתו שם באות ד. ומדברי רבינו כאן נראה כדבריו ממש. יעו"ש.

9 במשנה בגיטין (דף ל.), "המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש
עליהן מחלקן, מפריש עליהן בחוקת שהן קיימין וכו'. ובגמרא שם, "ואף על גב דלא אתו
לידיה, אמר רב במכרי כהונה ולידה". ופרש"י, "ואע"ג דלא אתו לידיה, בתמיה, אע"פ
שאינו נותן לכהן ויחזירם לו קתני מתני' דיפריש עליהן, וכיון דלא מטו לידיה מאן זכי
ליה להאי כהן הך תרומה שיקבלנה זה בחובו והיאך יצא ידי נתינה". ועל כך משיבה
הגמרא, "במכרי כהונה, דאינו רגיל לתת תרומות ומעשרות אלא לכהן זה הלכך כיון
דמלתא דפשיטא היא דלידהו יהיב להו אסחי להו שאר כהני דעתייהו והוה כמאן דמטו
לידייהו דהני". וכן פסק הרמב"ם (מעשר פ"ז ה"ו) דאם היו רגילין ליטול ממנו והוא רגיל
שלא יתן אלא להן אינו צריך לזכות על ידי אחר, ואחר שמפריש מחשב כמה שווה זה
שהפריש ומנכה מן המלוה עד שיפרע כל חובו וכו'. ובספר קצירת השדה הבאתי מספר
מלא העומר (סי' שכו סק"ד) בשם הגר"ל, דבג' פעמים מיקרי "רגילים". והוא כדברי
רבינו כאן. אמנם התוס' ב"ב (דף כג:ו) ד"ה הכא במכירי כהונה, הסבירו טעם זכיית הכהן
במכירי כהונה משום דהוה מתנה מועטת ואסור לחזור בו ואפי' בדברים בעלמא ואע"פ
שאם רצה יכול לחזור בו מכל מקום כל כמה דלא הדר הוי כמוחזק וכו', ע"ש. משמע
דמכיר כהונה היינו כל שהבטיח לתת לו את מעשרו ודינו כאומר לחבירו שיתן לו מתנה
מועטת שאסור לחזור בו, וכן כתב בהגהות אשרי גיטין (פ"ג סי' יא), ע"ש. ומשמע אם כן
שדי בהתחייבות, ואין צריך בפועל לתת ג פעמים. ובגליון 'תנובות שדה' (מס' 8 עמ' 14),
כתב מו"ר הראש"ל הג"ר שלמה משה עמאר שליט"א, שכל שהתחייב בפני העני או בפני
גובר עניים לתת רק לו, ופרסם הדבר ברבים שנותן רק לעני זה, לדעת כולם דינו כמכירי
עניים. וכן הבאתי להלכה בס' קצירת השדה (פ' טו סעי' מה).

ב. אחד הנוטע יחור או גרעין או שעקר כל האילן ונטעו במקום אחר ואחד המרכיב יחור באילן אחר וכיוצא בזה כולן חייבין בערלה¹¹.

ג. כל אילן שמברכים על פירותיו בורא פרי העץ חשוב אילן לענין ערלה¹².

ד. איסור ערלה נוהג גם באילנות הנכרים¹³ ומ"מ מותר לקנות פירות של אילנות מן השוק ולא אמרינן שמא של ערלה הם דלא מחזקינן איסורא שכל הפורש מן הרוב הוא פורש

¹⁰ כתיב (ויקרא יט, כג), "וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל".

וגם הקליפות והגרעינים אסורים וכו', כדאי' במשנה (ערלה פ"א מ"ח), "קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגרעינים חייבין בערלה". ופירש הרע"ב, "דכתיב את פריו, את הטפל לפריו".

ואסורים גם בהנאה, כדקתני במתני' סוף פ"ב דקידושין (דף נו:), "המקדש בערלה וכו' אינה מקודשת". ובגמ' שם, "בערלה מנלן, דתניא (ויקרא יט, כג) ערלים לא יאכל, אין לי אלא איסור אכילה, הנאה מנין שלא יהנה ממנו ולא יצבע בו ולא ידליק בו את הנר, ת"ל וערלתם ערלתו לרבות את כולם". ובב"ק (דף סט.) אי' דשדה של ערלה מציינין אותו בחרסית, "סימנא בחרסית, מה חרסית שאין הנאה מינה אף האי דלית ביה הנאה מיניה".

וצריך לשרפם, כדקתני במתני' סוף תמורה (דף לג:), "ואלו הן הנשרפין וכו', הערלה וכלאי הכרם". ופרש"י, "כלאי הכרם, פן תקדש המלאה וגוי, פן תוקד אש. וערלה מכלאים גמרה". וכן פסק הרמב"ם (מ"א פט"ז הכ"ז).

ואפילו נשאר הפירות באילן לאחר שלש שנים ג"כ דין ערלה עליהן, וכדכתב הרמב"ם (שם פט"ו הי"א), דערלה הוא דבר שאין לו מתירין.

¹¹ ברייתא פ"ק דראש השנה (דף ט:), "ת"ר, אחד הנוטע ואחד המבריק ואחד המרכיב וכו', אם לערלה ערלה וכו'". ובמשנה (ערלה פ"ק מ"ה) נמי תנינן דהמבריק חייב בערלה. ושם (מ"ג), "אילן שנעקר והסלע עמו וכו', אם יכול לחיות פטור ואם לאו חייב". וכן פסק הרמב"ם (מעש"ש פ"י הי"א, וע"ע שם הי"ד).

¹² כתיב (שם), "ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו וגוי, הרי דיין ערלה נאמר בפירות העץ. וע"ע בברכות (דף לו.) דפליגי התנאים לענין צלף אי נחשב כעץ וחייב בערלה או שהוא פרי אדמה ואינו חייב בערלה. ושם בברכות (דף מ.), "היכא מברכינן בורא פרי העץ היכא דכי שקלת ליה לפירי איתיה לגוואא (ענף של העץ, רש"י) והדר מפיק (פירי אחריני, רש"י) אבל היכא דכי שקלת ליה לפירי ליתיה לגוואא דהדר מפיק לא מברכינן עליה בורא פרי העץ אלא בפה"א". והשתא אם מברכין עליו בפה"ע ממילא עץ הוא וחייב בערלה. והנה הגם שכלל זה נזכר להדיא בגמרא, מכל מקום יש מהראשונים שכתבו למחוק קטע זה בגמרא שאינם דברי הגמרא אלא דברי הבה"ג, וכ"כ הרא"ש, הראב"ד וכ"ה גירסת המהרש"ל, אמנם ראשונים רבים פסקו כלל זה להלכה, וכ"כ הרשב"א, הריטב"א, השיטמ"ק, והזוכר גם אצל גדולי האחרונים, ומהם המהרשד"ם, המהרי"ט ועוד, והאריך להביא דבריהם בשו"ת חלקת השדה (ח"א, ערלה סי' א) והביא שם שכן ס"ל להרמב"ם ולהשו"ע, עי"ש.

¹³ במשנה (ערלה פ"ק מ"ב) קתני דנכרי שנטע וכו' חייב בערלה. וכן מבואר בתוספות קידושין (דף לו: ד"ה כל) והרא"ש (סי' סב) והר"ן (טו. ד"ה מתני') והמרדכי (סי' תקא) וסמ"ג (לאוין קמו נד ע"א) דנכרי שנטע חייב בערלה. והביאו כמה ראיות לדבר. וכן כתב ר"ש בסוף ערלה (פ"ג מ"ט) וכן כתב הרשב"א בתשובה (ח"א סימן תשל"ד) וכתב שיש לזה ראיות גדולות ובצורות. ונפסק בטושו"ע (יו"ד סי' רצד סכ"ו). והנה הר"מ בפי"ה"מ (פ"א מ"ב) כתב, "ואמרו הנכרי שנטע, ענינו שנטע לישראל בשכירות או בחינם שרצה לטרוח בשבילו מעצמו. אבל אם נטע הנכרי לעצמו וקנה ממנו הישראל אינו חייב בערלה". וכן פי' הרע"ב במשנה, אבל הר"ש שם סתם ומשמע דאפילו נטע הנכרי לעצמו חייב בערלה. ונראה דאף הר"מ חזר בו בהלכות מעש"ש (פ"י ה"ה), שכתב שם דנכרי שנטע בין לעצמו בין לישראל חייב.

אלא אם כן יש הוכחה שהם של ערלה [הערת רבינו המחבר שכתבה בהשמטות בסוף הקונטרס: אמנם שמענו שבזמן הזה נוטעים אילנות של גפנים לאלפים ועושים בנטיעות תחבולות ומוציא האילן ענבים בשנה שניה כך שמענו ואין אנחנו יודעים הדבר על אמיתו ויש להתיישב בזה ואין כאן מקום להאריך]¹⁴.

ה. שלש שנים של ערלה אינה שוה תמיד אלא משתנה לפי זמן נטיעתו פעמים שהם פחות משלוש שנים ופעמים שהם יתרים על ג' שנים. כיצד, אם נטע ביום ט"ז באב או קודם, כיון שנשארו מ"ד יום (חוץ מיום הנטיעה) עד ר"ח תשרי, עלתה לה שנה ומונה עוד שתי שנים. אבל אם נטע ביום ט"ז באב ואילך לא נשאר מ"ד יום ולכן מונה מ"ח תשרי ג' שנים

¹⁴ כתב בשו"ע (יו"ד סי' רצד סי"ז), "אע"פ שמנהג עובדי אדמה להבריך גפנים בכל שנה, מותר לשתות יין מגפני העובדי כוכבים, משום דספק ערלה (בחור"ל) מותר וכו', ויש למצוא היתר גם לבני ארץ ישראל בין של כרמי העובדי כוכבים, משום דרובא דגפנים לאו ערלה נינהו וכו'". הא לך דאולינן בפירות ערלה בתר רובא. והקשה בשו"ת יביע אומר (ח"ו חלק יו"ד סי' כד) על דין זה מהא דכתבו התוס' בחולין (דף צה:) ופסחים (דף ט:) בדין ט' חנויות, שכל שלקח ישראל גדול ממקום קביעתו של האיסור ספקו אסור. וה"ג שישראל מביאים הפירות לשוק נידון כקבוע וכמחצה על מחצה דמי. ותיירץ דיש כאן ספק ספיקא, דהא הרשב"א בתורת הבית הארוך (דף קה ע"א) פליג על דברי התוס' וכתב דמה שאמרו כל קבוע כמחצה על מחצה דמי הני מילי כשלקח הוא מן הקבוע לפי שהספק נפל לו בקבוע, אבל אם לקח אחד מן הקבוע ונפל מידו או שהניחו במקום חוץ ממקום קביעתו ולא נודע אם מן ההיתר המרובה או מן האיסור המועט, אין זה קבוע שהרי לא נפל לנו הספק בקבוע אלא במה שפירש, ובכל כה"ג אמרינן כל דפריש מרובא פריש, ע"ש. ואף אם תמצוי לומר כדברי התוס' דחשיב קבוע וכמחצה על מחצה דמי, מ"מ אשכחן לדעת התוס' (יבמות פא) דלמ"ד תרו"מ בזה"ז מדרבנן, משום דבטלה קדושת הארץ, דקדושה ראשונה לא קידשה לעת"ל, ה"ה דכלאי הכרם בזה"ז מדרבנן, כיון דבטלה קדושת הארץ, וכתב המשנה למלך (מ"א פ"י ה"א) דהוא הדין לערלה בזמן הזה אף בא"י ספקה מותר משום דבטלה קדושת הארץ, ע"כ. ואף דדעת מרן שכתב בשו"ע יו"ד (סי' רצד סי"ט) דאף בזה"ז ערלה נהגת בא"י מן התורה, מ"מ ידוע דשפיר עבדינן ספק ספיקא אף כשאחד הצדדים ואפילו שני הצדדים נגד מרן [וראה בזה באריכות בשו"ת יבי"א ח"ו או"ח סי' מד אות ז והלאה]. נוסף על כל האמור יש עוד צד להקל בנדון דידן לפי המבואר בירושלמי (שביעית פ"ו ה"א) בענין גבולות ארץ ישראל, וכן במתני' (ריש גיטין), מאשקלון לדרום ואשקלון לדרום, מעכו לצפון ועכו כצפון. וראה במה שכתבו הראשונים (ריש גיטין). והרבה מאד מהפירות הנמכרים בשווקי א"י מובאים מן השטחים שמחוץ לגבולות הנ"ל, שהרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל (חולין ו), ובהם ודאי דספק ערלה מותר, כדן ספק ערלה בחור"ל [ועי' במילואים ליבי"א שם שאין הדברים ברורים בדין ערלה בגבולות עו"מ, ועי' באריכות בשו"ת חלקת השדה (ח"ב, גבולות הארץ סי' א) מש"כ בזה]. ועוד שגם אלה שבתוך גבולות א"י יש מהם המובאים ע"י גוים, ואצלם ודאי דשייך הכלל דכל דפריש מרובא פריש, הואיל ונמצא ביד עכו"ם, וכ"כ החזון איש (ערלה סימן יב אות ו). וגם חלק מהיהודים המביאים פירות אלו הם מומרים לחלל שבת בפרהסיא ודינם כעכו"ם לענין זה, ואמרינן בהו דכל דפריש מרובא פריש, כמ"ש החזון איש (יו"ד סי' לו אות יג) בדין תשע חנויות דאם מצא בשר ביד מומר אוכל נבלות אמרינן כל דפריש מרובא פריש, ואע"פ שהמומר לקח מן הקבוע, כיון שהמומר ידע ממי לקח והספק נולד בפירש, אולינן בתר רובא, ע"ש. נמצא שיש בנ"ד כמה ספקות להקל, שמא הלכה כתוס' וסיעתם שבוה"ז בטלה קדושת הארץ וספק ערלה בא"י מותר, ואת"ל כד' החולקים, שמא פירות אלה הובאו מהשטחים שמחוץ לגבולות א"י, ושמא הובאו ע"י גוים וכל דפריש מרובא פריש, ע"ש.

שלימות ולאחר ר"ח תשרי של שנה רביעית עד ט"ו בשבט אם חנטו בהם פירות יש להם ג"כ דין ערלה (אבל אין זה מצוי)¹⁵.

ו. כיון שאין זמן הערלה שווה צריך הנוטע אילנות לכתוב בפנקס שלו זמן הנטיעה כדי לדעת אימתו כלים שנות הערלה אם יוציאו פירות תוך ג' שנים או אח"כ. ואם לא ידע הדין, יעשה שאלת חכם כיצד יעשה¹⁶.

¹⁵ שנינו בגמ' מס' ר"ה (דף ט:); "ת"ר הנוטע וכו' שלשים יום לפני ראש השנה עלתה לו שנה, פחות משלשים יום לפני ראש השנה לא עלתה לו שנה (עד תשרי הבא, רש"י)". ושם (דף י.) אי' דמה שאמר לו' יום הוא לבר מימי הקליטה. ונחלקו שם התנאים כמה ימי קליטה ופסקו הר"ף והרא"ש כדעת רבי יוסי ורבי שמעון שימי קליטה הם שתי שבתות. וא"כ אם נטע ביום ט"ו באב שהוא מ"ד יום לפני ר"ה עלתה לו שנה, אבל אם נטע ביום טו באב לא עלתה לו שנה עד ר"ה השני. וכן פסק הרמב"ם (מעש"ש פ"ט ה"י) וכדברי רבינו כאן. וכן פסק מרן בשו"ע בהל' ערלה (סי' רצ"ד סעי' ד). ורבינו הכריע כך הלכה למעשה, ודלא כמי שכתב להקל בזה למעשה, שגם הנוטע ביום ט"ז עלתה לו שנה. ומ"ש רבינו דלאחר ר"ח תשרי של שנה רביעית עד ט"ו בשבט אם חנטו בהם פירות יש להם ג"כ דין ערלה, שם בגמרא (דף י.), "ופירות נטיעה זו אסורין עד ט"ו בשבט אם לערלה ערלה וכו'". ופרש"י, "ופירות נטיעה זו אסורים, דאף על פי שאמרנו עלתה לו שנה אם חנטו בה פירות לאחר ר"ה של שנה שלישית מיד עדיין אסורין הן עולמית משום ערלה, שאע"פ שר"ה תשרי לנטיעה, ט"ו בשבט ר"ה לאילן, וזו כבר נעשית אילן, לפיכך אין שנתה מתחדשת לצאת מידי ערלה עד ט"ו בשבט, אבל משם ולהלן אם יחנטו בה פירות דין רבעי עליהם לאכול בירושלים, ובט"ו לשנה הבאה יצאו מידי רבעי פירות החנוטים בה מכאן ואילן. לכך הועילו לה ל' שלפני ר"ה שממהר התירה מט"ו בשבט ועד ר"ה". והנה בשו"ע שם (סעיף ה) כתב "הא דאמרינן שלאחר ר"ח תשרי של שנה רביעית כל הפירות שחנטו קודם ט"ו בשבט יש להם גם כן דין ערלה אע"פ שנגמרים אח"כ, היינו דוקא בנטיעה שהקלנו עליה בתחלתה שבמה שעברו עליה מ"ד יום עלתה לה שנה, לפיכך החמרנו עליה בסופה, הא לאו הכי, לא. וי"א דלא שנא". ושתי הדעות מובאות בר"ן. והנה כידוע על פי כללי הפסיקה קיי"ל שכאשר מרן השו"ע הביא דעת סתם ודעת י"א, הלכה כסתם, ואם כן נראה שהלכה כדעה קיימת שהיא דעת הרמב"ם שפסק בהל' מעש"ש (פ"ט הל' ט-יא), דהיכא דנטע תוך המ"ד יום אין מחמירם בסופה אלא מיד אחר ר"ה הרביעי שהוא סוף הג' שנים יצאו הפירות מאיסור ערלה ויש עליהם דין רבעי. אבל מדברי רבינו משמע דהחמיר כדעה שניה שהוא דעת הר"ה, דבכל גוונא מחמירין עלי' דפירות שחנטו עד טו בשבט אסורין עדיין משום ערלה. וזה מפני שס"ל כדעת הסוברים שמרן הביא את דעת היש אומרים כדי לחוש להם ולהחמיר כמותם, נוכח מצינו לרבו של רבינו, הגאון בעל בן איש חי, שבכמה מקומות החמיר כדעת י"א שהביא מרן ולא כדעת הסתם, וכגון וכגון מה שהחמיר בשנה שניה פרשת משפטים אות י"ח בגיבול דבר דלאו בר גיבול כדעת ספר התרומה, אף שמרן פסק בסתם כדעת הרמב"ם שאין בו משום גיבול. וכן כתב בשנה שניה פרשת טהרות אות י"ד להחמיר ולאסור בשר שנמלח בלא הדחה, כדעת הי"א שהביא מרן, אעפ"י שמרן סתם ביו"ד בסימן ס"ט סעיף ב' להתיר, ע"ש. וכן כתב הרב כף החיים שאף הוא היה מחכמי בבל בסי' יג ס"ק ז, וראה מה שכתב על דבריו בשו"ת יחו"ד ח"ב סי' נא בהערה שם], ועל כן לאחר דקיי"ל שערלה בזה"ז נוהגת מדאורייתא, כתב רבינו לחוש לדעת הי"א ולהחמיר גם בסופה, ולהמתין עד ט"ו בשבט. [הגם שלדינא יש לפסוק הלכה למעשה כדעת הסוברים שדעת מרן כדעת הסתם, וכן כתב באריכות מרן הרחיד"א זצ"ל בשו"ב או"ח סי' ס"א, ובעוד מקומות רבים, ואף ציין שם שזה מסורת שכן היא דעת מרן בעצמו, והדברים מפורסמים. אלא שהלכה למעשה בנידו"ד נראה שיש להקל לכו"ע בזה כדעת הסתם המובאת בשו"ע, ואפילו בארץ ישראל שנוהגת ערלה מן התורה, וזאת בהצטרף ספיקות נוספים וכמובא לעיל בהערה 5, וכ"כ להדיא מרן שליט"א בספרו מאור ישראל עמ"ס ר"ה דף י ע"א, עי"ש].

¹⁶ הנה כל מה שכתב רבינו כאן, אין זה אלא מפני עצה טובה, כיון שלדינא אין חוששים לגולנים שיקחו פירות ערלה, וכדקיי"ל כדעת רשב"ג במשנה במעש"ש פ"ה מ"א, וכן פסק

ז. אם נתערב פרי של ערלה או כלאי הכרם בפירות של היתר במינו אפילו בששים אסורים. ורק אם היו מאתים כמותם הכל מותר. ואם היו פחות ממאתים אסור להוסיף והכל אסור גם בהנאה¹⁷.

ח. ואם נפל לתבשיל חס שאינו מינו, אם היה בתבשיל ששים זורק הפרי והתבשיל מותר. ואפילו אם נימוח הפרי ג"כ בטל אם היו בו ששים. דפירות ערלה וכלאי הכרם, נתערבו במינם צריך מאתים ושלא במינם בטל בששים¹⁸.

הרמב"ם בהל' מע"ש פ"ט ה"ז, ורק בשביעית חששו, אמנם למעשה נראה שכל היכא שיש חשש לתקלה דינו כדין השנה השביעית, וכך כתבתי בספרי עץ השדה על הלכות ערלה פ"א סעי' י ובהערה שם. וממילא גם מה שכתב רבינו כאן, היינו היכא שיש חשש לתקלה ושכחה, שיבוא לטעות, ולכן כתב שצריך לציין על פנקסו.

¹⁷ במשנה (ערלה פ"ב מ"א), "הערלה וכלאי הכרם עולים באחד ומאתים". ופי' הרע"ב, "דגבי תרומה כתיב מלאה, (שמות כב) מלאתך ודמעך לא תאחר, ובכלאי הכרם כתיב מלאה, (דברים כב) "פן תקדש המלאה", מה מלאה האמור להלן עולה, כדילפינן מאת מקדשו ממנו, אף כאן עולה. ולפי שכפל איסורו שהוא אסור בהנאה, כפלו עלייתו וצריך מאתים. וערלה ילפינן לה מכלאים לפי שהיא אסורה בהנאה כמותן. וכן כתב הרמב"ם (מ"א פט"ו ה"טז). ומה שכתב רבינו, דכל התערוכת אסורה בהנאה, כן כתב הרמב"ם (שם פט"ו ה"ד), וע"ש בראב"ד שהשיג על דברי הרמב"ם וכתב שאין לך דבר שאוסר עירונו בהנאה אלא אם כן הוא דבר שבמנין, חוץ מאיסורי עכו"ם וי"ג, דוק ותשכח. ועי' בפי' הרדב"ז מה שכתב ליישב דברי הרמב"ם בזה.

¹⁸ במשנה (ערלה פ"ב מ"ז), "גריסין (של פול של תרומה, רע"ב) שנתבשלו עם עדשים (של חולין) וכו' אין בהם בנותן טעם וכו' מותר". וכן פסק הרמב"ם (תרומות פ"ג ה"ב) לענין תרומה וה"ה לענין ערלה, וכמו שכתב הר"ם בפיה"מ על המשנה (שם) "דכל מה שנתנו בו שיעור כגון אמרם ברוב האיסורים בששים, ואמרם בתרומות במאה ואחד, ואמרו בערלה ובכלאי הכרם במאתים ואחד מין במינו נקפיד על אותו שיעור וכו' ומין בשאינו מינו בנותן טעם כן יהיה בעיקר, ולא ישתבש עליך בשום פנים בכל איסורים שבתורה מין בשאינו מינו בנותן טעם". וכן פסק בהלכותיו (מ"א פט"ו ה"ו).

דינים ומנהגים לימי החנוכה

סדר הברכות וההדלקה

א. המדליק בלילה הראשון מברך שלוש ברכות, "להדליק נר חנוכה", ו"שעשה נסים לאבותינו", ו"שהחיינו". ומן הלילה השני ואילך מברך שתי ברכות, "להדליק" ו"שעשה נסים" (שו"ע סימן תרע"ו ס"א וס"ב). ויברך כל הברכות קודם שיתחיל להדליק (הג"ה ס"ב).

ב. אם לא ברך שהחיינו בלילה הראשון, מברך בלילה השני או כאשר יזכר (שו"ע ס"א). ומברך שהחיינו דוקא בשעת ההדלקה, אבל אם נזכר לאחר ההדלקה אינו מברך באותו לילה (משנ"ב ס"ק ב').

ג. יתחיל להדליק בלילה הראשון בנר היותר ימני, ובלילה השני כשיוסיף נר אחד סמוך לו, יתחיל ויברך על הנוסף שהוא יותר שמאלי, כדי שיהא פונה בהדלקתו לצד ימין, וכן בלילה השלישי כשיוסיף עוד אחד סמוך לשני הנרות הראשונים, יתחיל בנוסף ובו יתחיל הברכה, ואחר כך יפנה לצד ימין. וכן בכל לילה (כסדר כתיבת אנגלית וצרפתית, משמאל לימין). נמצא שתמיד מברך על הנוסף, שהוא מורה על הנס, שהרי בתוספת הימים נתווסף הנס (שו"ע ס"ה).

ד. אחר שהדליק אומר "הנרות הללו אנו מדליקין על התשועות ועל הנסים ועל הנפלאות וכו'" (שו"ע ס"ד). ואומר "הנרות הללו אנו מדליקין" אחר שהדליק הנר הראשון שהוא העיקר, ויגמור ההדלקות בעוד שאומר הנרות הללו. ומכל מקום רשאי לאומרו גם בסיום הדלקת כל הנרות (משנ"ב ס"ק ח', כה"ח אות כ"ח).

ה. לאחר "הנרות הללו" יאמר "מזמור שיר חנוכת הבית", ו"למנצח בנגינות מזמור שיר" (כה"ח אות ל'). וכתבו בספרים הקדושים סגולה לשמירה, לומר כל לילה אחר הדלקת נר חנוכה שבעה פעמים "ויהי נועם" וכו' ו"מזמור יושב בסתר עליון" (מול"ח, כה"ח סימן עת"ר אות כ"ז).

ו. צריך שיתן שמן כשיעור מלכתחילה, כדי שיברך וידליק נר כשר, אבל אם בירך והדליק על פחות מכשיעור, ואחר כך הוסיף שמן, יש מי שאומר שלא יצא ידי חובה, משום שהדלקה עושה מצוה, וזה בשעת ההדלקה הדליק נר פסול (שו"ע סימן תרעה ס"ב).

ז. מאחר שה"הדלקה עושה מצוה", לא יסלק ידו מהנר (אחר הברכה) עד שידליק רוב הפתילה היוצא מהשמן (מהר"י ברונא, כה"ח סימן תרע"ג אות ז').

ת. רשאי אדם להדליק בפתילות משומשות מימים קודמים, בלא חשש, עד שיכלו (שו"ע סי' תער"ג ס"ד). ואין בזה משום בזיון מצוה, כי אדרבה הם נוחים להדלקה יותר מפתילות חדשות (משנ"ב ס"ק ל"א).

ט. מי שלא הדליק ואינו עתיד להדליק באותו הלילה, וגם אין מדליקין עליו בתוך ביתו, כשרואה נר חנוכה בפתחי ובחלונות הבתים מברך "שעשה נסים", ובלילה הראשון מברך גם "שהחיינו" (שו"ע ס"ג). והלכה זו נוהגת גם כשרואה נרות חנוכה דולקים בחלון בית הכנסת (חזו"ע עמוד קמ"ג).

איסור השימוש וההנאה מהנרות

א. אסור להשתמש בנרות חנוכה, אפילו שימוש קל כמו לבדוק מעות או למנותן לאורה, ואפילו תשמיש קדושה כגון ללמוד תורה לאורך אסור. ויש מי שמתיר בתשמיש של קדושה (שו"ע סי' תרע"ג ס"א). וידוע דסתם ויש אומרים הלכה כסתם (וכ"כ מה"ח אות ל"ב).

ב. ואסור להשתמש לאור הנרות אפילו עומד מרחוק ואין ידיו סמוכות אליהן. ומיהו כל שאינו עושה שום שימוש באור הנרות, מותר לילך לאורך לפי תומו כדי שלא יכשל, ואינו מחוייב לעצום עיניו, ואין זה נחשב תשמיש לאור הנרות, וכל שכן שמותר לישב בחדר שהנרות דולקות (משנ"ב ס"ק י' וי"א, וכה"ח אות ל').

ג. צריך לעשות נר נוסף, כדי שאם ישתמש לאור הנרות, יהיה לאור הנוסף (שו"ע שם ס"ה, וסי' תרע"ג ס"א). והוא הנר הנקרא "שמש". וכאשר מניח הנרות במקום שאין דרך להשתמש לאורו, מעיקר הדין אין צורך בזה, אולם מנהג העולם וכן מנהג רבותינו לעשות נר "שמש" בכל נר חנוכה (ע"פ המאירי המובא בבה"ל שם ד"ה וצריך, ובכה"ח אות מ"א).

ד. ויניח הנר הנוסף רחוק קצת משאר נרות המצוה (שו"ע סימן תרע"ג ס"א) כדי שיהיה היכר כמה נרות מדליקין היום (משנ"ב ס"ק ט"ז). וטוב שיעשהו משונה משאר הנרות, כדי שיהא ניכר שאינו בכלל נרות חנוכה (בא"ח, כה"ח אות כ"ג).

וכתב הרמ"א (בהג"ה שם) שבמדינות אשכנז אינם נוהגים להדליק נר נוסף, אלא מניחין אצל הנרות את השמש שבו הדליקו הנרות, שבזה מוכיח לבני ביתו שאינו ממנין הנרות (משנ"ב ס"ק י"ט), וכתב שיש לעשות נר זה ארוך משאר נרות, כדי שאם יבוא להשתמש ישתמש לאור אותו הנר.

ה. מותר להדליק נר חנוכה מנר חנוכה. ודוקא להדליק הנרות במגע ישיר זה מזה, בלא אמצעי, אבל על ידי נר של חול אסור וכו'. (שו"ע סי' תרע"ד ס"א). וכתב הרמ"א שנהגו להחמיר בנרות חנוכה שלא להדליק אפילו מנר לנר וכו'. ויש מי שכתב שגם הספרדים נהגו בזה כהרמ"א (כף החיים אות ח').

ואיסור זה נוהג רק בעוד שהנרות דולקים למצותן, אבל לאחר שעבר זמן המצוה הרי הן מותרים בהנאה, וכל שכן מותר להדליק מהן (הרמ"א בהג"ה שם).

הרה"ג
רבי שניאור ז. רווח
שליט"א

רב במ.א גזר ויו"ר המכון
למצוות התלויות בארץ

אודות צמח הנותן פרי תוך שנתו - לעניין ערלה

ב' דר"ח תמוז תשע"א

לכבוד ידידי

רבי אבישי גרינצייג שליט"א

שלום וברכה!

אודות מה ששאלת מדוע אף אחד לא מתייחס לטענת הגאון רבי מצליח מאזוז זיע"א בספרו שו"ת איש מצליח, אודות מה שכתב המהר"ש גרמיזאן, שההיתר של הנותן פרי תוך שנתו שאין בו ערלה, כתוב הוא בתוספתא, והרב איש מצליח כתב שהתוספתא שבידם היא זאת שבידינו, והאמת יורה דרכו שאין כאן לא מתניתא ולא תוספתא, אלא דבריו לקוחים מדברי הרדב"ז שהיה עדיין בזמנו בכת"י, [ועי' שם עוד מה שכתב בדרך אפשר משם בנו הגאון נאמ"ן שליט"א]. וכתבת שאם כנים דבריהם יש הרבה פחות לסמוך על היתר זה.

והן אמת ראוייה להיאמר, שראיתי לכמה מן האחרונים שכן הביאו הערה זו מעצמם, אך מ"מ הם כן קיבלו שזו תוספתא רק שהיא איננה לפנינו, והבאתי דבריהם בספרי שו"ת חלקת השדה ח"א ס"י, ראה בשו"ת יין הטוב ח"ב ס' יד, וראה בשו"ת יחוו"ד ח"ד ס' נב, ובחזון עובדיה הל' ט"ו בשבט, ולמרות שהכירו טענה זו, אותם המסתמכים עליה להלכה לא חששו לה, ולענ"ד אין עיקר סמיכתם כלל מחמת דברי התוספתא אלא מחמת הסברה הטמונה בטעם זה. ולכן הלכה למעשה הורה הרדב"ז (ח"ג ס' תקל"א) שכל שזרעין גרעין ומוציא פירות תוך שנתו הרי הוא ירק ולא אילן, וכ"ז מחמת סברא ולא מחמת שיה כתוב בתוספתא. וכ"כ רבי אליהו ישראל בסוף חלק שני של ספרו קול אליהו (קונטרס מחנה ישראל ס' נד) בשם מהר"ש גרמיזאן בכת"י שבשולי הרדב"ז, ובספרו כסא אליהו ביו"ד (ס' רצד) כתב זאת בשם המהר"י חביאליו. וכן סמך ע"ז בשו"ת רב פעלים חלק שני ס' ל,

והתיר ע"פ זה את פרי הפפאיה. וכ"כ לסמוך ע"ז בשו"ת מעט מים סי' כ. ובשו"ת יין הטוב חלק שני יו"ד סי' יד. ובשו"ת יחו"ד חלק רביעי (סי' נד), ובספרי חלקת השדה שם ביארתי שסברא גדולה יש בדברי הרדב"ז והיא כלולה באותו מקור של הסברא הנז' בגמרא, ואבאר את דברי בתמצית.

הנה החולקים על הרדב"ז ומהם הרב המני"ח (בהגה על שו"ת הלקט חלק א סי' פ"ג בד"ה אמר המניח) כתב שטעמו זה של הרדב"ז טעם קלוש הוא להתיר איסור תורה, ולכן כתב טעם אחר והוא משום שזעזעו חלול, ובספרי חלקת השדה שם הקשתי על גוף הסברא של חלול מדברי הר"מ בדין קנים שמין אילן הם, עי"ש, אך הוספתי לתמוה במה טעמו של הרדב"ז קלוש יותר מטעמו של המני"ח, והרי שניהם לא נזכרו בגמרא ובפוסקים הקדמונים, ואם אזלינן בתר סברא, לשניהם יש סברא איתנה. וכן טעמו של הרב אלשיך שהביא בברכ"י ביו"ד שם, שאם פירותיו הולכין ונעשים גרועים משנה לשנה כגון החצילים דינו כירק, לכאורה גם טעם זה לא נזכר בגמרא, וכן מה שכתב החזו"א בערלה (סי' יב) על טעמו של הרדב"ז שאין לו מקור בגמ', ולכן כתב שטעמו של הרדב"ז יהיה תקף להלכה רק בצירוף כד שמדובר בעץ שאינו מתקיים יותר משלש שנים [ועי"ש בד"ה ונראה, שכתב כל שאין מתקיים אחר ערלה ואחר רבעי וכו', משמע שהקפידא שהאילן לא מגיע לשנתו החמישית, ועי' בחלקת השדה שם סי' ט"ז בד"ה אלא שבדברי, שכתבתי שכן נראה עיקר, שכל שלא מגיע לשנתו החמישית אינו נקרא אילן לענין ערלה]. והחזו"א שם הוסיף שזה מסברא שלא מסתבר שיהיה אילן שפירותיו לעולם אסורין, ועו"כ החזו"א בהמשך (בד"ה בברכ"י) שסברתו היא בכלל דברי הגאונים, עי"ש. ושם בחלקת השדה בס"י בד"ה והנה, כתבתי שלכאורה אם דברי החזו"א מסברא הם, אם כן גם דברי הרדב"ז חזקים הם בסברא ובמציאאות, שהרי אין אילן כיו"ב, מכל אילנו הקיימים בעולם, שתזרע את הגרעין ובתוך שנתו יוציא פרי. ואף שאר סברות הם בכה"ג, שכל עץ פירותיו ממשיכים באיכותם עוד שנים רבות ואינם הולכים ונעשים גרועים, ובוודאי שאין הגזע מת לחלוטין.

ומה שהוסיף החזו"א שסברתו היא בכלל דברי הגאונים, ולכאורה כיצד סברתו תואמת לדברי הגאונים, והרי לדידם איירי בגזע שכלה לגמרי, ואת החדש מוציא משרשיו, ובסברת החזו"א איירי, שהגזע חי וקיים ומה שיוצא בשנה זו יוצא אף בשנה שלאחריה וכן בשנה השלישית? אלא בע"כ שהכל נובע ממקור טהור אחד, והוא חזק ואיתנות הגזע, כלומר גזע איתן של אילן, הגזע נשאר ואינו כלה, ונשאר כמות שהוא כמה שנים, ולכן כתב שהכל בכלל אותה סברא. ולפי"ז יש לומר שכל הסברות האחרות גם הן בכלל אותה סברא, כיון שגם שאר סברות מסתבר שחן נכללות בחזק הגזע, שכן גזע איתן איננו חלול, וגזע איתן, נותן פירותיו מחמת כוחו ללא ירידה כבר בשנותיו הראשונות, ומחמת שהוא צ"ל איתן, על כן בשנותיו הראשונות הוא מתחזק ורק אח"כ נותן את פירותיו, משא"כ גזע שכבר בשנה הראשונה נותן פרי, במציאות גזעו חלש יותר, ולכן אינו זקוק לעיצוב וחזק הגזע, ויכול לתת פירותיו בשנה הראשונה, וגזע זה כלה מהר ולא כשאר עצים, ואף אם סוג האילן הזה נותן פירות כמה שנים, מ"מ אופי הגזע שונה בכך שהוא חלול, או חלול הרב כמו הפפאיה, או מעט כמו החציל והפסיפורה, וכיון שכל הטעמים נכללים בחזק ואיתנו הגזע, נמצאים כולם בתוך עיקר סברת הגאונים, וכמו שכתב החזו"א על סברתו שלו. ולאחר שהביאה הגמ' את עיקר הסברא של חזק הגזע, למדו האחרונים כל אחד את טעמו שלו.

נמצאת למד, שאם מקור הדין הוא מתוספתא ממש שנאבדה ואיננה לפנינו, או שזה מתוספת דברים שנכתבו על גליון הרדב"ז, כל זה איננו מעלה ואיננו מוריד, אלא זיל בתר

סברא, העיקרית שנאמרה בגמ' וממנה נגזרו כל הטעמים כולם. ולאחר זאת, כיון שהביאו הפוסקים סברא זו להלכה וכאמור מקורה טהור ואיתן, אשר על כן פסקוה רבותינו גדולי הדור להלכה ולמעשה, וכן עיקר.

אשר לשאלתך השניה אודות הורד, שנותן פריו תוך שנתו, ומדוע האוסרים אסרו הורד משום ערלה, והמתירים לא התירו מחמת סברא זו.

הנה לדין ורד לגבי חיוב ערלה, ראה מה שהארכתי מאד בדברי הראשונים בפרי חלקת השדה שם בסי' א בד"ה והנה לעיל, באורך וברוחב להביא כל דיעות הראשונים והפסק הלכה למעשה, אלא שמסקנת דבריך היא מאוד תמוהה, והרי כאן לא איירינן בפרחים החד שנתיים הנקראים ורד או שושנה, אלא איירי בעץ ורד שאמנם יש לו פרחים אך עיקר הדין לגבי ערלה הוא על פריו שהם הגרעין שנעשה באותו עיגול וכו' וכמתואר ברבינו הריטב"א (סוכה דל"ה ע"א בד"ה והא דאמרינן), וכל דין של נותן תוך שנתו היינו כמובן זריעה מגרעין ולא מייחור וכמצויין להדיא בדברי הרדב"ז, ואם כן יש לזרוע אותו גרעין ולקבל בתוך אותה שנה, את הפרי השלם, שיוצא ומוכן בתוך שנת הזריעה מגרעין, וזאת אם כן מנין לך שכך הוא המציאות בוורדים? וכמדומה לי שאין הדבר כן כלל וכלל, ויש אמנם לברר המציאות בפועל אם יש זריעה מגרעין, שכפי הידוע בד"כ הכל ריבוי של צמחים מייחורים, אולם כפי המסתבר בזריעה מגרעין יחלוף יותר משנה עד שתקבל את הפרי [ולא הפרחים], ולכן אין מכאן קושיא כלל לדברי הרדב"ז.

כל זה הנלענ"ד והיי"ת יצילנו משגיאות, ויראנו מתורתו נפלאות.

בברכה

שניאור ז. רווח

כלאי זרעים באילן

מחלוקת במשנה האם כלאי זרעים בשדה אילן אסורים

א. כלאים פ"א מ"ה, "אין מביאין אילן באילן, ירק בירק, ולא אילן בירק, ולא ירק באילן. רבי יהודה מתיר ירק באילן".

מחלוקת הרמב"ם והראב"ד הלכה כמאן

וכ' הרמב"ם (כלאים פ"א ה"ה וה"ו), "כלאי האילנות הרי הם בכלל מה שנאמר שדך לא תזרע כלאים. ומותר לזרוע זרעים זרע אילן כאחד וכן מותר לערב זרעי אילנות ולזרוען כאחד שאין לך כלאים באילנות אלא הרכבה בלבד. והראב"ד בהשגות חולק על דברי הרמב"ם והוכיח מהירושלמי דזרעים עם האילן אסורים בזריעה, ועי' כס"מ. ובספר החינוך (מ' רמ"ה) פסק כהרמב"ם [ועי' מנחת חינוך (אות ה) שהביא מהראשונים דגם אילן סרק באילן מאכל אסור בהרכבה].

וע"ע ברמב"ם (כלאים פ"ה ה"ו) שכ', "אין אסור משום כלאי הכרם אלא מיני תבואה ומיני ירקות בלבד אבל שאר מיני זרעים מותר לזרועם בכרם ואין צריך לומר שאר אילנות¹. והראב"ד השיג כאן על דברי הרמב"ם והוא לשיטתו (פ"א ה"ו) שאסור זרעים עם האילן.

ברש"י בב"ב משמע דכלאי זרעים אסורים בשדה אילן

ב. והנה רש"י בב"ב (דף ב. ד"ה אומר לו) כתב, "דכשאיין שם גדר תנן בפ' שני לא יטע אדם אילן סמוך לשדה חבירו אא"כ הרחיק ממנו ד' אמות כדי עבודת הכרם דבהכי הוי כלאים". וכן הוא ברש"י (ב"ב דף יח.) ד"ה גדר בינתיים, "דכשיש גדר בינתיים זה סומך אילנות לגדר מכאן וזה סומך אילנות לגדר מכאן ואי נמי אחד מהם שדה לבן אין כאן כלאים וכו'", ע"ש. ומשמע דכשאיין שם גדר אסור לסמוך אילנות לזרעים משום כלאים², וכשיטת הראב"ד דזרעים עם האילן אסורים בזריעה.

והנה במשנה (שם דף כו.) קתני, "לא יטע אדם אילן סמוך לשדה חבירו אלא אם כן הרחיק ממנו ד' אמות", ופרש"י, "בין שדה הלבן בין שדה האילן של חבירו וטעמא כדי עבודת הכרם שכשיחרוש את אילנותיו לא יהא צריך להכניס מחרשתו לתוך שדה חבירו", ע"ש.

¹ וכמבואר בברכות (דף לו.) דלב"ש צלף הוי כלאים בכרם משום דס"ל דמין ירק הוא, ולב"ה אינו כלאים בכרם דס"ל דצלף מין אילן הוא, ע"ש.

² אבל שוב ראיתי בשיעורי רבי שמואל שלא למד כמוני בדברי רש"י.

ונראה דנקט האי טעמא להסביר למה אסור ליטע אילן סמוך לשדה האילן של חברו, אבל סמוך לשדה הלבן תיפוק ליה משום איסור כלאי זרעים. וכן משמע ברש"י (דף ב.) שכתב דבאין שם גדר תנן בפ' שני לא יטע אדם אילן סמוך לשדה חברו אא"כ הרחיק ממנו ד' אמות כדי עבודת הכרם דבהכי הוי כלאים, ע"ש. וע"כ מיירי סמוך לשדה לבן של חברו דסמוך לשדה אילן הא אין כאן כלאים כלל, וכן משמע ממה שכתב רש"י לעיל מיניה דכשיש גדר בינתיים זה סומך לגדר מכאן את אילנותיו וזה סומך לגדר את זרעיו מכאן, ודו"ק³.

בתוס' בב"ב נקט בש"י רש"י דכלאי זרעים באילן מותרים

ג. אמנם בתוס' (שם דף כו.) ד"ה אחד גפנים ואחד כל אילן כתבו, "מתוך פ"ה לעיל משמע דנקט אחד גפנים משום ששייך בהו כלאים וכו', ואין נראה דשדה חברו דקתני הכא ע"כ לאו בשל זרעים איירי וכו'", ע"ש. ומה שהביאו התוס' מפ"ה לעיל נראה דכוונתו לפרש"י (דף ב. ודף יח.) שהזכרנו, ותמוה דברש"י בשני המקומות משמע דגם באילנות עם הזרעים שייך איסור כלאים.

גם ברש"י בב"ב משמע דכלאי זרעים באילן מותרים

מיהו הנה ברש"י בב"ב (דף ק.) ד"ה מחיצת הכרם כתב, "אם היה גדר בינתיים זה סומך זרעים לגדר מכאן וזה סומך גפנים" לגדר מכאן בלא יחפור (דף כו.), ע"ש. וקצת משמע כמו שדקדקו התוס' מפרש"י דרק בגפנים עם הזרעים יש איסור כלאים⁴. ויל"ע.

שתי שיטות בשטמ"ק בדין זה ומכח זה שני פירושים בדין המשנה בב"ב

ד. ועל' בשטמ"ק (ב"ב דף יח.) ד"ה ת"ש לא יטע אדם אילן סמוך לשדה חברו כו' דכ', "יש לפרש דהאי שדה שדה ירק הוא והיינו טעמא דמרחיק ד' אמות כדי שלא יתערבב עם הירק ונמצא אסור משום כלאים ואלבא דהאי תנא דסבר בהבאת אילן בירק יש בו משום כלאים, דתנן במסכת כלאים (פ"א מ"ז) אין מביאין אילן באילן ולא אילן בירק⁵". והוא כפרש"י בב"ב דף ב. ודף יח.

אבל ע"ש בשטמ"ק, "דיש לפרש פירוש אחר והוא הנכון דהאי הרחקה לא משום כלאים הוא דתנן בסיפא דהאי מתניתין רבי יהודה מתיר ירק באילן וקיימא לן רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה, אלא האי הרחקה מפני שדבר ידוע שהאילן יש לו שרשים למטה שיוצאים ממנו אילך ואילך ונרחבין והולכים לכאן ולכאן בין גפנים בין שאר אילנות, ולפיכך שנינו לא יטע אדם אילן סמוך לשדה חברו אלא אם כן הרחיק ממנו ארבע אמות כדי שלא יהו שרשיו נכנסים לתוך שדה חברו וכו'", ע"ש.

וגם המאירי (דף יח.) הביא פ"ה זה וכתב דמ"מ לענין פסק לא קיי"ל הכי, ע"ש.

³ ולשיטת רש"י ב"ב דאף באילנות יש איסור כלאי זרעים נראה דמה שאמרה הגמ' (דף כו.) דבבבל שמחרישתם קצרה די בשתי אמות, ע"כ מיירי בשתי השדות של אילן.

⁴ ועכ"פ למדנו שיטת התוס' דלא שייך כלאי זרעים באילנות וכדעת הרמב"ם.

⁵ קצת קשה דהתם מיירי לענין הרכבה וכן פרשו הר"מ והר"ש במשנה.

משגיח בבית מאפה שמפריש חלה כמה פעמים ביום, כיצד ינהג לעניין הברכה

שאלה:

אני משגיח בבית מאפה, ושאלתי האם בכל פעם שאני מפריש חלה עלי לברך מחדש, או שהברכה על ההפרשה בבקר פוטרת אותי מחיוב ברכה לכל ההפרשות שבאותו יום?

תשובה:

- א. הברכה בבקר פוטרת את ההפרשות של כל היום, ולכתחילה יזהר שלא לשוחח או לצאת חוץ למקומו בין הברכה הראשונה עד סוף כל ההפרשות, ובדיעבד אם סח יש בזה מחלוקת הפוסקים ומאחר ששב"ל, לא יברך שוב.
- ב. אם סיים את יום עבודתו ונטל את חפציו לילך מתוך ידיעה ברורה שכבר לא לשים יותר עיסות, ושוב נתקבלה הזמנה לעיסות נוספות וכיו"ב, ונתבקש ע"י בעה"ב להמתין עד סיום הלישה ולהפריש חלה, בכה"ג ישוב ויברך.
- ג. טוב שהמשגיח לפני שיברך, יכוין שלא לצאת בברכה ראשונה, אלא כל זמן שלא ישיח שיחה בטלה, ואם אכן הפסיק בשיחה, ישוב ויברך.

מקורות:

- א. בנושא זה יש לדון משני פנים: א. האם הדיבור והסחת הדעת שבין הפרשה להפרשה חשיב הפסק לעניין הברכה. ב. גם אם הדיבור לא נחשב הפסק, או שלא הפסיק בין הפרשה להפרשה, מכל מקום יש לדון בעיקרא דמילתא האם ברכה על ההפרשה הראשונה מהניא מדינא גם על ההפרשות הבאות, כיון שבשעה שבירך על ההפרשה הראשונה החיוב על ההפרשה השניה עדיין לא חל ולא היה בעולם, ודלמא הברכה על ההפרשה הראשונה לא מועילה להוציא ידי חובה מצוה שבעת הברכה עוד לא חל חיובה.
- ב. ובעניין האם ההפסק בדיבור חשיב הפסק לעניין ברכה, עי' בשו"ת חלקת השדה ח"א להרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א יו"ר המכון – חלק חלה סימן ה, שהאריך למענינות בעניין זה ונביא את עיקרי הדברים.

כ' הרמב"ם הל' מעשר פ"א הט"ז וז"ל: "המפריש מעשר זה מברך תחילה כדרך שמברכין על המצות, וכן מברך על מע"ש ועל מעשר עני ועל מעשר מן המעשר, על כל אחד בפני עצמו. ואם הפריש הכל זה אחר זה מיד, ולא סח ביניהן, כוללן בברכה אחת ומברך להפריש תרומות ומעשרות" עכ"ל. כלומר, יכול בברכה אחת לכלול כמה הפרשות שונות כל עוד ולא סח ביניהם, אבל אם סח ביניהם צריך לחזור ולברך על כל סוג של מעשר בפנ"ע. וכן פסק מרן בשולחן ערוך (יו"ד של"א סעי' ע"ח). וכ"כ להלכה בשו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תשל"א שאם סח ביניהם צריך לחזור ולברך. – הרי לנו שהפסק בדיבור חשיב הפסק לעניין ברכה.

ועיין עוד בשו"ע (או"ח סי' ח' סעי' י"ב), "אם יש לו כמה בגדים של ארבע כנפות, אם לבשם כולם בלי הפסק והיה דעתו מתחילה על כולם, לא יברך אלא ברכה אחת. ואם מפסיק ביניהם צריך לברך על כל אחת ואחת". וכן להלן בסעי' י"ג כתב השו"ע, שאם לבש טלית קטן וברך עליו, והולך לביה"כ ולהתעטף בטלית גדול, צריך לברך עליו, דהליכה מביתו לביה"כ היא הפסק. ואם מתפלל בתוך ביתו אם היה דעתו מתחילה גם על הטלית גדול ולא הפסיק בשיחה או בדברים אחרים אינו צריך לשוב ולברך. עכ"ד. הרי לך שדעת מר"ן השו"ע ז"ל, שהליכה או שיחה וכיו"ב היא הפסק וצריך לשוב ולברך. והגר"א בהגהותיו שם נקט דבהליכה החיסרון מצד שינוי מקום, ולעניין שיחה הביא מחלוקת אי הוי הפסק ולא הכריע בין הדעות. ולהלכה המשנה ברורה או"ח שם ס"ק כ"ח כתב שמספק אם סח לא יחזור ויברך ועי"ש.

ועי' עוד בשו"ע הל' שחיטה (סי' יט' סעי' ה') שכתב, "הרוצה לשחוט הרבה צריך לזוהר שלא ידבר בין שחיטה לשחיטה. ואם דיבר יכסה את דם הראשונה ויברך פעם אחרת על השחיטה, ויש אומרים דשיחה בין שחיטה לשחיטה לא הוי הפסק". עכ"ד. וחזי' דכאן כבר הזכיר מרן ז"ל מחלוקת אם שיחה הוי הפסק או לא.

ובבית יוסף (יו"ד שם בד"ה ומ"ש וכן) כתב שהתוס' בפר' כיסוי הדם (דף פ"א. ד"ה ומכסי) כתב להסתפק אם סח בין שחיטה לשחיטה אם צריך לחזור ולברך כמו שמצינו בתפילין שהסח ביניהם חוזר ומברך, או שמא אין צריך לחזור ולברך וכעין מה שמצינו שהסח באמצע הסעודה אינו צריך לחזור ולברך המוציא [והוסיף מרן בב"י שכן כתב הסמ"ג (עשין ס"ד קמ"ד) בשם ספר התרומה].

והר"ן (על הסוגיא בחולין שם בד"ה ומודה – הוב"ד בב"י שם) סיכם את דעות הראשונים בסוגיא זו, שדעת הר"ף (סוף מס' ר"ה) והרא"ש (וכ' דכן דעת ר"ת בס' הישר, וכן פסק הטור יו"ד סי' י"ט) והבה"ג הל' כיסוי הדם, והראב"ד, דאם סח חוזר ומברך משום שדמי לתפילין שאם סח בין תפילה לתפילה, חוזר ומברך. ואילו דעת הרמב"ן (בסוגיא שם) ורבינו יונה שאין צריך לחזור ולברך, שכן בתפילין זה שתי מצוות של חובה. וכיון שהתחיל אינו בדין שיפסוק, ולכן אם סח חוזר ומברך. אבל בשחיטה, אי בעי שחית ואי בעי לא שחית, ולכן אם סח אינו צריך לשוב ולברך וכעין שמצינו בסח באמצע הסעודה. ועי' שם ברא"ש דמ"מ אם בירך על מצוה והתחיל לעשותה, וסח קודם שנגמרה, אינו חוזר ומברך, כגון תקיעת שופר וקריאת הלל ומגילה, דלא סגי ליה דלא גמיר, אע"ג דסח קודם שגמר המצוה אין צריך לחזור ולברך, ועי"ש שסיים הרא"ש שטוב לזוהר שלא ידבר בין שחיטה לשחיטה, וכתב ע"ד מרן הב"י שאע"פ שמדברי הרא"ש נראה שמסופק הוא להלכה ולכן כתב שטוב להזהר, מ"מ הטור פסק שצריך לחזור ולברך, ומאחר שכמה גדולים סוברים כן

והרשב"א כתב בתורת הבית שכן ראוי להורות וכ"כ הסמ"ג שאין לנטות מדברי הבה"ג. ומסיים מרן בב"י שם, שמ"מ צריך לזהר מלהביא עצמו לברך ברכה אחרת, כיון שיכול לפטור עצמו בברכה ראשונה.

והפרישה (שם סק"ה) אחר שכתב את דברי הרא"ש הוסיף וכתב שהא דקיי"ל ששיחה בסעודה לא הוי הפסק ודלא כמי שסח בין השחיטות, הוא נמי קרוב לזה הטעם, משום דכל הסעודה עד גמירא עניין אחד וסעודה אחת היא, הלכך לא הוי שיחה הפסק, משא"כ בשחיטה שבכל שחיטה נגמרת המצוה כמו גבי תפילין, עכ"ל.

היוצא לנו עד כאן למסקנת הדברים, שהסכמת הפוסקים לענין שיחה בין תפילין לתפילין, שחוזר ומברך. ומאידך כו"ע מודים שסח בתוך הסעודה אינו צריך לחזור ולברך, ולענין שיחה בין שחיטה לשחיטה מצינו מחלוקת הפוסקים, אם זה דומה לתפילין או לדין הסח בתוך הסעודה.

ולהלכה בהאי דינא של שיחה בין שחיטה לשחיטה, נחלקו הש"ך והט"ז, דדעת הש"ך (שם ס"ק ז') שהסכמת הפוסקים שהוי הפסק וצריך לשוב ולברך. ואילו הט"ז שם (בס"ק ט') כתב שהגם שצריך להזהר שלא לדבר בין שחיטה לשחיטה מ"מ אם דיבר לא ישוב ויברך פעם אחרת דקיי"ל שספק ברכות להקל. וכ"כ הכה"ח (סופר שם אות מ"ב) בשם הרב שולחן גבוה ס"ק י"ב ובשם הרב זבחי צדק אות כ"ד שם.

ג. וכ' בחלקת השדה שם, דלענין משגיח שסח שיחה בטלה בינתיים בין הפרשה להפרשה, או יצא ליזמן מרובה, נידו"ד דמי לכאורה לשחיטה הוא דומה, שהרי כשם שגבי שחיטה אמרינן דאי בעי שחית ואי בעי לא שחית ה"ה הכא אמרינן אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל שהרי אם אינו רוצה לאכול אינו חייב להפריש חלה, ולא כדין תפילין שחייב להניחם, ומאחר שלענין שחיטה יש ספק בין הפוסקים אי צריך לחזור ולברך וכדמו' לעיל, הוא הדין בנידו"ד של הפרשת חלה, אם בירך על הפרשת חלה וכיון על ההפרשות הבאות, אסור לו להסיח לכתחילה עד שייסיים את ההפרשות, אלא שאם כבר סח ביניהן, אינו צריך לשוב ולברך.

אלא שמ"מ אם סיים את יום עבודתו ונטל את חפציו לילך מתוך ידיעה ברורה שכבר לא לשין יותר עיסות, ושוב נתקבלה הזמנה לעיסות נוספות וכיו"ב, ונתבקש ע"י בעה"ב להמתין עד סיום הלישה ולהפריש חלה, נראה פשוט בכה"ג שישוּב ויברך, וכדין מה שמצינו בשחיטה שכתב בכה"ח (שם אות מ"ח) שאם הצניע את הסכין והסיח דעתו מלשחוט עוד, שלכו"ע ישוב ויברך וא"כ ה"ה הכא.

ד. ועי"ש עוד בחלקת השדה שכ' דמצא להרב מגן אברהם באו"ח (סי' תנ"ז ס"ק א) שהתייחס במפורש לנדון דידן לגבי הפרשת חלה וכתב בזה"ל: "המנהג להפריש מכל עיסה ועיסה לבדה, ומכל מקום די בברכה אחת לכולן, אם לא הפסיק בינתיים בשיחה שאינה מענין הלישה. עי' ביו"ד סי' י"ט ועמ"ש בסי' תל"ב". עכ"ד. ומה שציין ליו"ד סי' י"ט היינו לנידון שהזכרנו לעיל אודות ברכת השחיטה, צ"ל שס"ל להמג"א להלכה כמו שכתב שם בש"ך (ס"ק ז') שהסכמת הפוסקים שאם סח בין שחיטה לשחיטה צריך לשוב ולברך, וע"כ דעתו שגם הכא ישוב ויברך. אלא שלפי מאי דקיי"ל להלכה שמשום סב"ל לא ישוב ויברך וכן המנהג וכמו שכתב בספר שולחן גבוה ובספר זבחי צדק ה"ה הכא, שאם סח שלא ישוב ויברך.

וכ"כ להלכה המשנה ברורה (ס' ח' ס"ק כ"ח) שאע"ג שדעת מרן השו"ע ששיחה הוי הפסק, מ"מ אם דבר אין חוזר ומברך. וכ"כ השערי תשובה (ס"ק יב) בשם ספר תבואות שור (ס' יט) שאי"צ לשוב ולברך דספק ברכות להקל.

וא"כ היוצא לנו להלכה בנידון דידן שמשגיח שבירך והפריש חלה, ועתה הוא בא להפריש חלה מעיסה נוספת, והוא סח שיחה שאינה מהענין בין ההפרשות, אינו צריך לחזור ולברך, דספק ברכות להקל.

ה. ועי"ש עוד בחלקת השדה שהביא דבשערי תשובה הנז' הביא בשם התבואות שור, שאע"ג שאם סח אינו צריך לחזור ולברך, מ"מ עדיף שאם כבר סח שיסיח דעתו לגמרי מהשיחה ע"י שיעקור ממקומו, ויעסוק בדברים אחרים, ואז יחויב לשוב ולברך מדינא, וכתב השע"ת שה"ה לענין ציצית יש לנהוג כד, לפי מ"ש המג"א שהאי דינא של ציצית במחלוקת היא שנויה כהיא דשיחה, ואע"ג שכתב המג"א (בסוס"ק י"ד) שבהפסק גדול לכו"ע הוי הפסק וצריך לברך, אלא שלכתחילה לא יפסוק, דאסור לגרום לברכה שאינה צריכה. וא"כ זה דלא כדברי התבואות שור. וכתב השע"ת שצ"ל שכל דברי המג"א היינו לכתחילה לגרום להפסק, אך אם כבר סח, אז טוב לו שיעשה הפסק גדול ויברך מדינא, ובפרט לפי דעת המג"א גופיה שס"ל שגם אם סח לבד, כבר צריך לשוב ולברך, שודאי מוטב שיברך בלא ספק ופלוגתא כלל. וגם לפי אותם פוסקים שבסח אינו צריך לברך, מ"מ עדיף שיסיח דעתו ועדיף להכניס את עצמו בספק גרם ברכה שאינה צריכה, מליכנס בספק שימנע מלברך על עשיית מצוה. עכ"ד. וא"כ לכאורה גם בנידו"ד נאמר למשגיח שיסיח דעתו לגמרי ויעשה הפסק גדול ויברך מדינא. וכן פסק להלכה מוהר"ח בן עטר בספרו פרי תואר (יו"ד ס' ס"ק י'), שכל עוד שמצי לתקוני לאפקוי נפשיה מספיקא דברכות, לעביד. והיינו דיסיח דעתו מלשחוט, דבהסח הדעת כו"ע מודים, מידי דהוי הסיח הדעת דסעודה, וכגון דלסתליק מוהווא אתר דשחיט התם, ולסלקו לנשחטים, ובתר הכי ליהדר ולשחוט בברכה, ושיעור זה שיעור מועט הוא, עכ"ד. (אלא שעל עצם ההכרעה שכתב השע"ת שיעדיף להכניס את עצמו בספק גרם ברכה שאינה צריכה מליכנס בספק שלא יברך על מצוה, יש המפקפקים הלכה למעשה ואכמ"ל).

ו. ועי"ש בחלקת השדה דהביא עוד תיקון שמצינו שכתב הפרי חדש (יו"ד שם ס"ק ח') וז"ל: ולי נראה להזהיר לשוחטין לצאת ידי ספק ברכה, שיגמרו בדעתם ויכוונו שלא לצאת בברכה ראשונה אלא כל זמן שלא ישיחו שיחה לבטלה, דהשתא לכו"ע אם הפסיק בשיחה, תו לא מהניא ברכה קמיינתא ואזדה לו, וזה נכון. עכ"ד. אך הרב תבואות שור השיג על הפ"ח וכתב דלא מהני כונה זו לחייבו בברכה שניה, כיון שהם לפניו, ומתכוין לשחוט את כולם. אלא שבש"ת רב פעלים (או"ח ח"ב ס' ה') הביא בנידון שאלתו אודות מי שמתעטף בטלית ותפילין קטנים, ובבואו לבית הכנסת מחליפם לגדולים האם ישוב ויברך, ובתו"ד כתב שם, שנראה לו ברור לברך מהא דכתב מרן ז"ל בסי' קע"ד ס"ד שהמבדיל קודם נטילה יכוין שלא להוציא יין שבתוך הסעודה, ובספר ערך השולחן כתב, שמכאן ראייה למש"כ בסי' ח' דבמקום פלוגתא דרבוותא בספק ברכות יכוין שלא לצאת בברכה אחת, ואין כאן חשש של ברכה שאינה צריכה, ודלא כדברי הרב תבואות שור, ובאמת שהרב תבואות שור גם הביא דין זה דסי' קע"ד וכתב שיש לחלק שהתם אין הכוסות מענין אחד ועיי"ש, ומ"מ נראה שגם דעת הגרי"ח נוטה לדעת ערך השולחן ולדעתו של הפרי חדש. וכ"כ מו"ר מרן הראש"ל שליט"א בספרו שו"ת יביע אומר (ח"ח או"ח ס' כ"ו סוף אות ד')

לגבי מי שמונה לפניו פרי שברכתו ודאית וכגון התפוח, ופרי שברכתו שנויה במחלוקת הפוסקים כגון הבננה, שמספק מברכים עליו בורא פרי האדמה, כיצד ינהג? כתב מרן הרב שליט"א שיכוין בברכתו הראשונה על הפרי שברכתו ודאית, ויכוין בפירוש שלא לפטור הפרי המסופק, ואז יוכל לברך עליו. והביא סיוע לדבריו מדברי מרן באו"ח סי' קע"ד הנז' לעיל, ומדברי הערך השולחן והפר"ח הנ"ל ודלא כהתבואות שור. והוסיף שם דעות פוסקים נוספים שס"ל כדעת הפר"ח להלכה.

וכ' ע"ז שם בחלקת השדה, שאחר אחר שראינו כל זאת, נראה א"כ פתרון טוב יותר בנידו"ד שהמשיגה לפני שיברך, יכוין שלא לצאת בברכה ראשונה, אלא כל זמן שלא ישיח שיחה בטלה, והשתא אם הפסיק בשיחה, ישוב ויברך, שכן העיקר להלכה וכנ"ל. אלא שהוסיף וכ' דלאחר העיון נראה שיש מקום לחלק בין נידון וידון לבין נידונו של מרן הראש"ל שליט"א, שאפשר לומר שדוקא לענין הבננה והתפוח, שהמנהג הוא לברך בורא פרי האדמה, לא חיישינן לברכה שאינה צריכה, משא"כ בשאר דברים. אלא שמ"מ נראה שמרן הראש"ל שליט"א בתשובתו הנ"ל הסכים לדברי הפר"ח גם לענין שחיטה, ול"ד בענין הבננה. [אע"ג שאין הדברים מוכרחים, ובאמת אפשר לחלק שדוקא לענין הבננה שהמנהג לברך אדמה, מותר לכוין מתחילה, ולא חיישינן לברכה שאינה צריכה, משא"כ לענין שחיטה, שכתב השו"ג והזב"צ (הנז' בראש דברינו) שהמנהג לא לשוב ולברך, בכה"ג אין לכוין מתחילה, ויש לחשוש לברכה שאינה צריכה]. ועי"ש שכ' דבילקוט יוסף (ח"ח או"ה הנד"מ עמ' 5) כתב באמת להסתפק, האם מה שכתב מו"א מרן שליט"א לענין הבננה הוא בדוקא שם, כיון שכך המנהג לברך אדמה, משא"כ בדין של סח בין שחיטת עופות. ויש עוד להתיישב בזה ואכמ"ל.

ז. לאור כל הנ"ל, כתב בחלקת השדה שם במסקנת הדברים:

- א. משגיח המברך על הפרשת חלה, ועליו להפריש מעוד עיסות במשך שהותו שם, אין לו להפסיק בין ההפרשות בשיחה בטלה שאינה מצורך הענין.
- ב. אם סח שיחה שלא לצורך בין ההפרשות, דומה הדין לסח שיחה שאינה לצורך בין שחיטת עופות, ש"א שצריך לשוב ולברך, וי"א שלא צריך. ואע"ג שדעת מרן השו"ע זיע"א ששיחה הוי הפסק וצריך לשוב ולברך. (שכ"פ דעה זו בסתם, וכ"פ להלכה באו"ח סי' ח' סעי' יג'), מ"מ להלכה וכן המנהג שלא צריך לשוב ולברך.
- ג. אם עשה הפסק גדול ומרובה, כגון שסיים את משמרת הבוקר ושב לביתו, ושוב בא אחה"צ להמשיך בעבודתו, וק"ו אם נמלך לחלוטין וסיים את יום עבודתו, ושוב קראו לו להפריש חלה עקב הזמנה מיוחדת וכיו"ב, צריך לשוב ולברך (וכמבואר בפנים). ואם מותר לכתחילה לאחר שסח בין ההפרשות לעשות הפסק גדול, עי' מש"כ בשם התבואות שור והפרי תואר לענין שחיטה ולהלכה עדיין צריך בירור.
- ד. כתב הפרי חדש (יו"ד סי' י"ט אות ח') שהשוטט יכוין בדעתו, שלא תחול ברכתו אלא עד שלא ישיח שיחה לבטלה, ואז אם סח יוכל לברך פעם נוספת. וכדעת הפר"ח הסכימו הרבה אחרונים. ויש מי שכתבו לחלוק על דברי הפר"ח. ומרן הראש"ל ביבי"א (הנז' בפנים) כתב לחזק את שיטתו של הפר"ח שכ"ה להלכה. וא"כ בנידו"ד יכול המשיגה לכוין שלא תחול ברכתו אלא עד שלא ישיח שיחה

בטלה, ואזי אם השיח ישוב ויברך. אלא שא"ל שכ"ז ניחא בנידונו של מרן הראש"ל שם לגבי ברכת הבננה שהמנהג לברך עליו אדמה, אך בשחיטה שכתבו האחרונים שהמנהג שלא לשוב ולברך, אפשר שאין לכויין כך לכתחילה, שהי כגורם לברכה שאינה צריכה, ולפי"ז ה"ה בנידון דידן, ועדיין צריך לי בירור נוסף. אך בודאי שמשגיח הנוהג כדעת הפר"ח הלכה למעשה הן לשחיטה וה"ה לחלה, יש לו גאוני עולם רבים לסמוך עליהם.

ח. והנה אחר כל זה, עדיין עלה לי בענ"ד הספק, דלכא' יש אולי מקום לחלק בין הך דשחיטה להפרשת חלה בעיקרא דמילתא, ובאופן שגם לדעות הסוברות שבשחיטה עופות אם סח ביניהם אין זה הפסק ודמי לסעודה וכו', מ"מ לגבי הפרשת חלה דלמא שאני בעיקרא דמילתא, והוא מכח נדון הב' שהעלנו לעיל, דבשעה שבירך עוד לא היתה העיסה בעולם ומצוות ההפרשה עליה לא היתה בעולם בעת הברכה.

ולעניין זה עיין בספר שומר אמת (ס' כה) שדן בנוגע לקביעת מזוזות בבית, דהדין שמברך בתחילה וקובע כל המזוזות בבית, אבל השאלה כיצד הדין אם בשעה שבירך עדיין היו חלק מהמזוזות הישנות קבועות במשקוף וכעת בא להחליפן, האם ברכתו הראשונה הועילה גם להם או שבשעה שבירך עוד לא חלה חובה להתקין מזוזה באותו חדר כיון שהיתה אז מזוזה. וע"ש שהביא מהגר"נ קרליץ שליט"א שברכתו פוטרת את שאר הפתחים אף שבשעת הברכה עוד ה' בהם מזוזה. והוכיח כן מברכת כיסוי הדם והביאו לעניין זה הא דקתני במתני' בחולין דף פו: "שחט מאה חיות במקום אחד כסוי אחד לכולן. מאה עופות במקום אחד כסוי אחד לכולן. חיה ועוף במקום אחד כסוי אחד לכולן. רבי יהודה אומר שחט חיה יכסנה ואח"כ ישחוט את העוף". ובגמ' שם, "א"ר חנינא מודה היה רבי יהודה לענין ברכה שאינו מברך אלא ברכה אחת". ודעת רוב הפוסקים שדברי הגמרא הזו הינם הן לגבי ברכת השחיטה והן לגבי ברכת כיסוי הדם. ולכאורה, בשלמא לגבי השחיטה, הרי שגם יתר החיות או העופות לפנינו בעת השחיטה ויש בהם מצוה לשחטם, ונמצא שבעת שבירך על השחיטה המצוה היתה קיימת כבר עתה גם ביתר החיות והעופות. אולם לגבי כיסוי הדם, הרי בעת כיסוי הדם של החיה שנשחטה, הרי שמצוה זו עוד לא היתה בעולם ביחס לעוף שישחט לאחר מכן, שהרי המצוה חלה רק מעת שישחט וישפך דמו. ומדוע אפוא מועילה הברכה של הכיסוי הראשון לכיסוי השני? [ואכן עיין בר"ן שנקט בדעת רש"י דנראה שהברכה לכולם תועיל רק לגבי שחיטה ולא לגבי כיסוי הדם. ויתכן לבאר בטעמו של רש"י, על פי החילוק הנ"ל בין הברכה שעל השחיטה לברכה שעל כיסוי הדם דלא מהני משום שהכיסוי השני עוד לא בא לעולם וכו'].

ועולה עכ"פ שלדעת רוב הפוסקים ניתן לברך גם לגבי מצוה שלא היתה בעולם בעת הברכה. וא"כ הוא הדין לגבי מזוזה שהברכה על המזוזה הראשונה תועיל גם לגבי קביעת המזוזה במשקוף שהיתה בו מזוזה בעת הברכה.

ט. מיהו, לכאורה עדיין יש מקום לחלק בין מצות כיסוי הדם למזוזה בעניין זה, והוא ע"פ מאי דאיתא בגמ' בחולין דף פד: דמי ששחט בשבת לצורך חולה שיש בו סכנה חייב לכסות הדם, ופרש"י בטעמא דמילתא: "דכיון שניתנה שבת להדחות אצל שחיטה זו הריהו נדחת לכל מצותה של שחיטה זו", ותמה הרמב"ן איך יתכן שמצות עשה של כיסוי הדם ידחה איסור שבת שיש בו משום עשה ול"ת דאית ביה כרת, דבשלמא השחיטה גופא בכוחה

לדחות את השבת כי זה לצורך פיקו"נ אבל הכיסוי הרי אינו מועיל לחולה ומדוע יש בכוחו לדחות את השבת, וביאר החתם סופר (או"ח סי' פה) עפ"מש"כ הבה"ג דמצות כיסוי הדם נחשבת לסיום וגמר של מצות השחיטה, וא"כ י"ל דמאחר שניתנה שבת להדחות מפני השחיטה עצמה כך ממילא היא נדחית עד סוף גמר המצוה שזהו מעשה הכיסוי.

ומעתה י"ל, דהא דחזינן דאפשר לברך על כיסוי הדם קודם השחיטה אין מזה ראי' שאפשר לברך קודם שמתחייב במצוה, ומשום דשאני הכא דהכיסוי הוא המשך וסיום למעשה השחיטה ומישך שייך גבה, וא"כ כשעומד לשחוט הר"ז נחשב כאילו גם מעשה הכיסוי כבר עומד לפניו, משא"כ לגבי הנדון של מזוזה שהיתה בעת הברכה וכו', דלמא כל עוד שלא חל עליו החיוב א"א לברך על החיוב העתידי לבוא. ולאמור לעיל ה"ה לגבי הפרשת חלה, כיון שהמצוה לא היתה בעולם בעת הברכה דלמא ל"מ מה שבירך תחילה, ושאני מכיסוי הדם דחשיב שקיים בעולם בעת הברכה כיון דהשחיטה קיימת וכיסוי הדם הוי חלק ממצות השחיטה.

י. אכן הלכה למעשה נראה דאין בכח הסברה והחילוק הנ"ל להוציא לכה"פ מידי סב"ל, ולהלכה נראה שברכה על כל ההפרשות מראש מהניא כמו שחזינן לגבי שחיטה וכמו שחזינן לגבי כיסוי הדם, ולעניין אם סח כבר הבאנו מקודם באורך וכו'.

המעבדה לבדיקת חרקים

תאריך: כה בתשרי תשע"ב
11/10/2012

תבליני עלים מיובשים

במשך שלשת החודשים האחרונים, נערכו במעבדה בדיקות מקיפות לתבליני עלים מיובשים, עקב החשש שנתרו בהם חרקי שדה. זאת מכיון שהרגילות היא בד"כ לחשוש למזיקי מחסן שחדרו למוצר לאחר ייצורו, אך מפני החשש והספיקות שהועלו במעבדה על הניקיון של תבלינים מיובשים אלו, ובפרט לבקשת יו"ר המכון הרה"ג שניאור ז. רווח שליט"א לקראת כתיבת המסקנות ב"תולעת שני" כרך ד העוסק במוצרים מעובדים, הוחלט לבצע בדיקה מקיפה ביותר.

כבר נקדים ונאמר קודם הצגת הממצאים המדוייקים, שהממצאים היו חמורים ביותר, כמעט בכל סוגי התבלינים.

חשוב לציין שכל הבדיקות בוצעו על תוצרת מהחברות הגדולות והמפורסמות ביותר, שכולן נהנות מכשרויות "מהדרין" שרוב ככל הציבור סומך עליהן לחלוטין.

להלן חלק קטן מן התוצאות שנלקחו מאותן חברות:

תוצאות הבדיקה	תאריך	הסוג הנבדק
2 כנימות עשב רודוס. כנימת עלה. גולם עש הטבק. עכבישון. עשרות ביצי חרקים.	26/8/12	פטרזיליה מיובשת
תריפס. פסוקאי שדה.	27/8/12	פטרזיליה מיובשת
2 כנימות עלה.	27/8/12	כוסברה יבשה
כנימת עלה + חרקים מפויחים.	27/8/12	שמיר מיובש
עש הטבק. חרק שדה [בלתי מזוהה].	26/8/12	בזיליקום מיובש
חרכי שדה מפויחים.	27/8/12	אורגנו מיובש
זחל תריפס. גלמים רבים של עש הטבק.	26/8/12	רוזמרין מיובש
כנימת עלה. זחלי תריפס. עכבישוניים [אדומים]	27/8/12	טימין מיובש
זחלים, גלמים, תריפס מפויח.	26/8/12	זעתר מיובש

*כל חרק אם לא צוין שהיה מפויח, הוא היה שלם עם כל אבריו.

יש לציין שבעיית הזיהוי של חרקי השדה בירקות עלים המיובשים, היא כמובן כאשר יש מקומות מסתור, כגון הפרחים למיניהם, אולם גם כאשר העלים היו ללא מקומות מסתור, ולא נמצאו בבדיקות בינות לעלים, הם נמצאו בבדיקה מדוקדקת, וכל זה מפני שהם נתפסים ונדבקים אל העלים, ואינם יורדים בסינון רגיל.

אופני הבדיקה בוצעו בשתי דרכים:

א. שיטה שאיננה בטוחה – הצפה באלכוהול 95%:

הבדיקה נערכה באמצעות השריית העלים היבשים באלכוהול 95%. לאחר ההשרייה נאסף כל מה שצף והונח על שולחן אור, ואזי נמצאו החרקים. אלא שמהניסיון למדנו, שבדיקה זו איננה מועילה לגמרי, ובדרך כלל לאחר בדיקה באלכוהול, כאשר הוספנו ובדקנו את התוצרת ויזואלית נמצאו חרקי שדה נוספים.

ב. שיטה בטוחה יותר - במים חמים:

הדרך הבטוחה לבדוק באופן בטוח את מצב התוצרת, ולוודא האם נותרו חרקי שדה בין העלים לאחר ייבושם, באמצעות שטיפה במים חמים שיסייעו לחרקים לרדת מעל העלים, [לאחר שנדבקו לעלים בזמן הייבוש], ולאחר שטיפה טובה בתוך מיכל לסנן את המים על גבי רשת של 70 מאש, ובבדיקת הרשת על גבי שולחן אור, להפריד בין חלקי התבלין לבין הנשורת, ולחפש את החרקים באם הם נמצאים.

מצב החרקים:

הרוב המוחלט של חרקי השדה שנמצאו נותרו בשלימותם עם כל איבריהם, וכמצורף בתמונות לקמן, ללא מקום לצרף כלל היתר של שרצים שאינם שלימים או שרץ שנשרף, כך שדינם כדין ירקות עלים טריים עם חרקים.

יצוין עוד, שלבקשת צוות ההשגחה באחד המפעלים הראשיים והעיקריים בארץ ישראל המייצרים את העלים יבשים, וברשותם כשרות מהדרין, על תוצרתם - בוצעה ע"י צוות המכון בדיקת מעבדה מדגמית בעלי טראגון יבשים ועלי כוסברה יבשים במשקל 100 גר' מתוצרת המוכנה לשיווק. והתוצאות היו:

100 גר' עלי טרגון יבשים - כמה עשרות ביצים של עש הטבק, 4 גלמים של עש הטבק, תריפס אחד. 100 גר' כוסברה יבשה - 2 גלמי עש הטבק ותריפס אחד. כל החרקים שנמצאו היו שלמים ובשרניים.

מסקנות והמלצות:

אין זה בסמכותנו לציין מסקנות הלכתיות, ובוודאי שכל ועד כשרות ינהג על פי הנחיית רבותיו, וכל המטרה היא להביא לתשומת לב נותני הכשרות, את הנתונים. אך בעקבות הממצאים החמורים אנו ממליצים לבצע פיקוח הדוק יותר בזמן קליטת התוצרת, שתוצרת שנמצאו בה חרקים הנתפסים בעלים, כגון אקריות, כנימות עלה ועוד, אין אפשרות לייצרה ללא חרקים. ובנוסף סוגי עלים שיש בהם מקומות מסתור, א"א לייצורם נקיים כלל משום שכל סוגי החרקים נותרים בהם. וגם בשאר תבלינים שהם שבבים ולא נמצאו בהם חרקי שדה שנתפסים, מומלץ להקפיד ביותר על תהליך הייצור וסינונים מוגברים, קודם אישורם.

ניתן לקבל פרטים נוספים או מידע נוסף במעבדת המכון:

- הרב דוד בן יוסף – 052/4641328
- הרב מנחם קטאשוילי – 050/3336075

שׁו"ת מקוון

שאלות שהופנו לרבני המכון
התשובות ניתנות ע"י הרבנים כ"א בתחומי

שאלה:

- יש לי כמה שאלות לקראת חנוכה, ואודה אם אוכל לקבל מענה.
- האם אני חייבת להפריש חלה, מהעיסה של הסופגניות, כי הרי הם אינם נאפים אלא מטוגנים.
 - סיר הטיגון הגדול שברשותי הוא בשרי, באם אני אטגן בו את הסופגניות, הם יהיו בשריות מחמת זה?

תשובה:

- בכדי להתחייב בהפרשת חלה, יש צורך בכמה פרמטרים, האחד זה כמות הקמח [יש נוהגים החל מ-1,560 גרם קמח [וכך דעת הגר"ע יוסף שליט"א]. יש הסוברים החל מ 1,666 גרם קמח. ויש המחמירים להפריש חלה עם ברכה בכמויות גדולות יותר או 2,250 גרם [כן דעת החזו"א], ויש הסוברים שרק החל מ – 2,484 גרם מפרישים עם ברכה.
- בנוסף העיסה צריכה להיות עבה שראויה לאפיית לחם או שאר מיני עוגות דומים. אולם עיסה רכה נוזלית איננה חייבת אלא בתנאים מסויימים.
- ובנוסף, מטרת העיסה הסופית היא אפייה בתנור, או בסיר על האש ללא שמן או בישול. אולם באם המוצר הסופי הוא מטוגן בשמן עמוק או מבושל במים, אפילו שהעיסה עבה, היא פטורה מהפרשת חלה. וכן פסק השולחן ערוך. אמנם יש פוסקים שחששו לדעת רבני תם, המחייב בעיסה עבה, שסופה טיגון או בישול, ולכן כתבו להפריש בלא ברכה, וכן כתב הש"ך וכן פסק הבה איש חי, אולם דעת מרן הגר"ע יוסף שליט"א כדעת השולחן ערוך שעיסה כזו פטורה לחלוטין מהפרשת חלה, ועיסת הסופגניות היא הדומה למקרה הזה.
- לגבי שאלתך על סיר הטיגון שברשותך שהוא בשרי, יש להבחין בהלכות בשר בחלב, בין דבר שהוא בעין, לבין בליעה, ובין דבר שהוא ממין אחר [כגון חלב ובשר] לבין מוצר שהוא סתמי [=פרווה]. ולכן לגבי בשר וחלב הזהירות היא גם משאריות בעין של המוצר הנגדי כגון בשר או חלב, וגם בליעה כלומר גם אם הסיר נקי משאריות עדיין הבליעה בדפנות קיימת. לבין מוצר סתמי, שכאשר אין שאריות בעין, והסיר הוא נקי לחלוטין, ויש בו רק בליעה, אם בשלת או טיגנת בסיר כזה, המוצר הסופי נשאר פרווה, ואיננו הופך להיות בשרי. ולדעת מרן השולחן ערוך וכן מנהג הספרדים, אפילו אם בישלת בסיר הזה באותו יום בשר, ולאחר מיכן ניקית אותו היטב מכל שאריות בעין

מהבישול הקודם, ושוב טיגנת בו מוצר סתמי כגון סופגניות [וכמובן עם שמן חדש שהוא פרווה] המוצר הסופי נשאר פרווה ואיננו הופך להיות בשרי. ואם תרצי תוכלי לאכול את הסופגניות הללו עם חלב.

בברכה
שניאור ז. רווח

שאלה:

אני רוכשת ירקות עלים רגילים מהשוק, ומשתדלת לשטוף טוב במים, באחד הפעמים, נאמר לי ע"י חברתי כי אופן הניקוי שלי לחלוטין לא מספיק כי ישנם חרקים שאינם יורדים בשטיפה, ורצית לברר, האם לאחר השתדלות שעשיתי בשטיפה, אפילו אם כדבריה שאולי נותרו, חרקים, האם לא יצאתי ידי חובה?

תשובה:

חשוב מאד להבהיר, כי מיוחד מאד עיני כשרות המזון, שעל האדם להזהר בזה מאד, עד כדי כך שאם במזיד עובד אדם על איסורי תורה רבים, גם בשוגג, כלומר אם הוא לא שם לב, או חשב שהוא ניקה טוב, אך מחוסר בדיקה וברור הוא לא שם לב כי הוא שגג ונכשל באכילת חרקים, גם לדבר זה יש השפעה, ואצטט מדברי האור החיים הקדוש על חומש ויקרא (פי"א פס' מג) " צריך להזהר לבל יכניס לפיו חרק, אפי' בהיסח הדעת, כי התיעוב יעשה מעשהו בנפש האדם אפי' בהיסח הדעת. אלא שישתנה הפגם, במעשה מזיד, תעשה נפשו שקץ. ובשוגג, תטמא נפשו ותטמטם". כלומר נפש האדם מטמטמת גם אם הוא נכשל בשוגג באיסור אכילת חרקים.

אמנם אם אדם עשה כל שביכולתו, ובדק כדבעי, לאחר שבירר אצל מומחים, כיצד מסירים את החרקים מהירקות, קטניות, דגנים, דגים ועוד, ולמרות שנהג על פי הנצרך, ובדק כדבעי, בפועל נותרו חרקים, אין זה שוגג אלא אונס, וכבר כתב הבן איש חי, שאם נכשל אדם בעון חרקים, באונס גמור, אין נפשו נטמאת בכך, ואינו צריך כפרה.

על כן התשובה לשאלתך, נמצאת בדברים הנזכרים, ולכן לאחר שנאמרו לך דברים שהם אמת [כי אכן אין תועלת בשטיפה במים בלבד כדי להסיר את החרקים] את חייבת לפעול לפי ההנחיות ולשטוף רק בצורה הנכונה, ומכאן ואילך בעז"ה עם הקפדתך על כל התהליך לא תבואי לידי כשלון, חלילה.

בברכה
שניאור ז. רווח

